
Zdenko Čepič

Obrazložitev ključnih vprašanj povojnega gospodarskega ustroja v delu znanstveno-strokovnih ustanov predsedstva SNOS

I

V narodnoosvobodilnem boju je bilo znanstveno in strokovno delo vpeto v prizadevanja slovenskega naroda za nacionalno in socialno osvoboditev že od prvih začetkov oboroženega boja, ne le kot praktična pomoč partizanski vojski, marveč se je vodstvo Osvobodilne fronte »že v prvem letu pripravljalo na trenutek, ko bo treba po zmagi postaviti slovenskemu življenju nove mejnike in ga organizirati v vseh pogledih, posebno pa v *gospodarskem*, (podčrtal Z. Č) na novih osnovah«. ¹ To je izhajalo iz dejstva, da vrnitve k staremu ne sme biti.

Priprave na življenje v svobodi na novih, drugačnih temeljih pa niso bile prepuščene le političnim odločitvam vodstva narodnoosvobodilnega gibanja, pač pa so se vršile v posebnih znanstvenih ustanovah, osnovanih za pripravo znanstveno utemeljenih predlogov za organizacijo in delovanje družbe po koncu vojne. V okvir teh snovanj so sodile tudi priprave novega gospodarskega sistema, takšnega, ki bo ustrezal novemu značaju politične oblasti. S tem so se ukvarjali gospodarski strokovnjaki predvsem v Študijski komisiji pri Predsedstvu Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta, malo manj pa tudi v okviru dela Znanstvenega inštituta kot temeljne in edinstvene ustanove, ne le v slovenskem, ampak v vsem jugoslovanskem narodnoosvobodilnem gibanju.

Gospodarsko problematiko, njene perspektive na novih temeljih so obravnavali predvsem predvojni gospodarstveniki in pravniki, torej strokovnjaki, predstavniki naprednega slovenskega izobraženstva, organiziranega v OF slovenskega naroda. Namen njihovega dela je bil v prvi vrsti proučiti in predlagati iz strokovnega stališča posamezne vidike gospodarskega življenja in možnosti njegovega razvoja na novih osnovah. Njihovi pogledi so bili glede radikalnega spreminjanja obstoječih družbenoekonomskih odnosov zadržani. Vodilo

¹ Fran Zwitter, Naš Znanstveni inštitut, Slovenski zbornik 1945, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1945 (dalje: Zwitter, Slovenski zbornik), str. 317.

pri načrtovanju gospodarskega sistema jim je bilo stališče o nedotakljivosti privatne lastnine, izražene v Izjavi Tito-Ribar.² Pri tem načrtovanju torej ni bil z ničemer presežen prvenstveni osvobodilni značaj narodnoosvobodilnega boja in njegovih revolucionarnih usmeritev. Tako so izhajali na eni strani iz objektivnega družbenega stanja, nastalega s spremembo na področju oblasti oziroma njenih nosilcev, na drugi pa iz svojih strokovnih, praktičnih priznavanj stanja slovenskega gospodarstva. Njihovi pogledi in predlogi glede povojnega gospodarskega sistema so se kazali v tem okviru, zato tudi ni mogoče pri njihovem načrtovanju gospodarske bodočnosti opaziti nobenega prehitevanja v smislu kakšnih zahtev po socializaciji oziroma korenitem spreminjanju družbenoekonomskih odnosov in reda. Njihovo delo ni temeljilo na zamislih, s katerimi bi se uveljavljali drugačni družbenoekonomski odnosi, marveč so snovali zgolj boljšo gospodarsko organiziranost in sistem.

Problematika organizacije gospodarstva in njegovega značaja po osvoboditvi je bila le ena od tem, s katero so se ukvarjali strokovnjaki v okviru dela znanstvenih ustanov pri Predsedstvu SNOS, vendar pa je bilo to področje, ki se je dotikalo najbolj življenjskega vprašanja povojnega družbenega življenja. Hkrati so se morale na tem področju kazati in potrjevati revolucionarne spremembe, dosežene v narodnoosvobodilnem boju. Iz tega njihovega dela se prav tako čuti skrb za bodočnost slovenskega naroda in njegove države v okviru federativne Jugoslavije kot na primer iz priprav na reševanje mejnih vprašanj; o čemer je bilo že veliko napisanega, čeprav ni bila edina naloga Znanstvenega inštituta, zaradi katere je bil ta ustanovljen. Vsekakor zasluži gospodarsko »načrtovanje« in pogledi na povojni gospodarski sistem posebno pozornost. To je tudi namen te razprave, čeprav nikakor ni dokončna slika ali sodba o tej za povojni razvoj pomembni problematiki. Upoštevati velja, da so v razpravi prikazani le teoretični in idejni pogledi ter dileme, ki so jih imeli strokovnjaki-gospodarstveniki pri pripravljanju različnih študij o povojnem gospodarskem ustroju in v medsebojnih razpravah. Te so potekale na zelo visoki strokovni ravni. V razpravi so prikazana najznačilnejša torišča gospodarskega sistema na novih osnovah, ki bi ga čim bolj približala značaju oblasti in drugim pridobitvam narodnoosvobodilnega boja. Ta so bila načrtno gospodarstvo, vloga ljudske države v gospodarstvu in združništvo.

Razprava je torej omejena na prikaz pogledov posameznih strokovnjakov na povojni gospodarski sistem skozi najznačilnejše pojavne oblike, prek katerih naj bi se ta izražal in se nadalje razvijal. Nikakor pa ni namen podati celotnega prikaza priprav na prevzem oblasti na gospodarskem področju, kar je postajalo ob koncu vojne vse bolj aktualno. To bo morala biti naloga po-

² Prvo in drugo zasedanje AVNOJ (26. i 27. novembar 1942; 29. i 30. novembar 1943), po stenografskim beleškama i drugim izvorima, Prezidijum narodne skupštine FNRJ, Beograd, str. 120. V začetku februarja 1943 sta v imenu VŠ NOV in POJ ter AVNOJ-a podpisala Tito in dr. Ivan Ribar izjavo (znana kot Izjavo Tito-Ribar), v kateri je bilo poudarjeno, da je osnovni cilj narodnoosvobodilnega boja osvoboditev, izbojevanje neodvisnosti ter demokratičnih pravic. Posebno je bila poudarjena zamenjava stare politične oblasti, ker je le-ta sodelovala z okupatorjem, medtem ko pa je izjava posebej zagotovila nedotakljivost privatne lastnine in popolno možnost samoiniciative v industriji, trgovini in kmetijstvu. To je bilo zagotovilo, da ni neposredni namen narodnoosvobodilnega gibanja uvedba novih družbenoekonomskih odnosov.

sebnih raziskave in razprave, v kateri bodo prikazani konkretni ukrepi, ki jih je ljudska in državna oblast sprejela in izvajala na gospodarskem področju še pred osvoboditvijo, zlasti pa po njej in ob prevzemu oblasti na vsem ozemlju federalne Slovenije.

II

Vprašanje gospodarstva in njegovega razvoja po vojni je postalo bolj aktualno zlasti po zasedanju Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta v Črnomlju februarja 1944, ko se je začela slovenska državnost in ljudska oblast graditi bolj načrtno s pogledom v svobodno prihodnost. O gospodarstvu, njegovem pomenu in perspektivnem razvoju je govoril dr. Marijan Breclj že na Zboru odposlancev slovenskega naroda v Kočevju oktobra 1943,³ nato pa tudi na črnomeljskem zasedanju SNOS-a. V obeh referatih je Breclj govoril predvsem o tedanjih aktualnih nalogah, ki so bile pred ljudsko oblastjo in njenimi organi na gospodarskem področju. Medtem ko je na kočevskem zboru gospodarskemu delovanju dajal predvsem značaj vojnega gospodarstva pod geslom »vse za zmago« (to je trenutne strnitve vseh materialnih sil za boj proti okupatorju), pa je v referatu na prvem zasedanju slovenskega parlamenta v Črnomlju gledal že tudi naprej, v čas po osvoboditvi. Nakazal je nekatere glavne naloge, ki bodo stale na gospodarskem področju pred novo oblastjo v zaključnem obdobju vojne in neposredno po osvoboditvi, jasnejše slike sistema, v katerem se bo gospodarstvo razvijalo po vojni, pa ni podal. Po Brecljevih besedah to ni bilo mogoče zato, »ker nas razvoj sam sproti uč in nam sproti kaže najbolj uspešno in najprikladnejšo pot... Napačno bi bilo rešiti to vprašanje tako, da bi določen družbeni in gospodarski red kratkomalo osvojili.« Verjetno je pri tem že mislil na gospodarski sistem, kakršen je bil tedaj samo v Sovjetski zvezi. Zavzel se je za »tiste smernice, ki morajo služiti takemu gospodarskemu redu in taki javni upravi, ki zasleduje v vseh njenih področjih koristi večine naroda, tiste smernice, katere je mogoče na podlagi znanstvene izkušnje in praktičnih izkušenj применiti na naše razmere.«⁴

V ta namen se je začelo že od začetka leta 1944 v okviru ustanov, ki jih je ustanovilo Predsedstvo SNOS-a, znanstveno in strokovno pripravljati na življenje v svobodi. Te priprave so zajele vsa področja družbenega življenja, čeprav je bilo gospodarstvo in njegova perspektiva ena najbolj obdelovanih tem.

Prva ustanova, ki je bila ustanovljena, da na podlagi znanstvenih dognanj in izkušenj načrtuje bodočnost slovenskega naroda, je bil Znanstveni inštitut. Še pred črnomaljskim zasedanjem slovenskega parlamenta v začetku leta 1944, ga je ustanovil IOOF z nalogo »da pripravlja znanstveni material in znanstvene izsledke, ki jih potrebuje narodnoosvobodilna borba v sedanosti in pri obnovitvenem delu po osvobojenju.«⁵

³ Zbor odposlancev slovenskega naroda v Kočevju, Dokumenti, Ljubljana 1953, str. 122—136.

⁴ Arhiv inštituta za zgodovino delavskega gibanja, fasc. 447 (dalje: A IZDG, 447).

⁵ Dr. Makso Šnuderl, Dokumenti o razvoju ljudske oblasti v Sloveniji, Ljubljana 1949, dokument št. 97, str. 119 (dalje: Šnuderl, Dokumenti, 97, 119); Odlok o osnovanju Znanstvenega inštituta pri IOOF.

Delo Znanstvenega inštituta pri Predsedstvu SNOS, kot se je imenoval po zasedanju SNOS, je pomenilo »načrtovanje« takšne slovenske bodočnosti, za katero se je slovenski narod boril združen v Osvobodilni fronti.⁶ Delo Znanstvenega inštituta je mogoče razdeliti na dve osnovni področji — na notranje in na zunanje. Področje dela Znanstvenega inštituta, ki ga je mogoče označiti za »notranje«, je obsegalo predvsem priprave na prevzem oblasti oziroma načrtovanje razvoja po vojni na vseh področjih družbenega življenja, medtem ko je bilo »zunanje« področje delovanja Znanstvenega inštituta usmerjeno v priprave na reševanje mejnih vprašanj bodoče Združene Slovenije. Temu področju je bilo v delu Znanstvenega inštituta posvečeno največ pozornosti, čeprav to sprva ni bila edina ali prvenstvena naloga Znanstvenega inštituta. V okviru inštituta je delovalo namreč 6 sekcij — strokovnih referatov, med njimi tudi referat za meje, ki pa je zrasel iz referata za državnopravna vprašanja.⁷ Eden teh referatov je bil tudi za gospodarsko-tehnična vprašanja.

V okviru tega referata so se zbirali elaborati, prispevki strokovnjakov tehničnih strok in gospodarstvenikov, v katerih so se le-ti »bavili s problemi, ki segajo na široko, obsegajoč vsenarodno ali vsedržavno gospodarstvo«. Pri obravnavanju oziroma reševanju teh problemov »bo veljalo nasloniti se na ruske izkušnje, a pri tem opustiti vsako slepo kopiranje, temveč vse prilagoditi našim dimenzijam«. ⁸ Naloga gospodarsko-tehničnega referata Znanstvenega inštituta je bila torej pripraviti »načrte organizacije gospodarstva po vojni«. ⁹

V referatu za gospodarsko-tehnična vprašanja so se ukvarjali z delom, ki se je nanašalo na vprašanja gospodarstva v vojnem času, zlasti organizacije obratovanja na osvobojenem ozemlju, da bi omogočili čim večjo proizvodnjo za potrebe celotnega narodnoosvobodilnega gibanja¹⁰ ali potrebe partizanske vojske.¹¹ Po drugi strani pa so ob prispevkih, ki so se nanašali na gospodarsko delovanje v vojnem času, nastajali tudi različni pregledi stanja gospodarskih panog in iz njih izhajajoče perspektive bodočega gospodarskega stanja Slovenije in njenih potreb.¹² Iz teh strokovnih prispevkov gospodarstvenikov in

⁶ O delu Znanstvenega inštituta od njegove ustanovitve do konca vojne oziroma njegove ukinitve leta 1948 glej: France Škerl, Znanstveni inštitut, Zgodovinski časopis, XIX—XX, 1965—1966/Zwitterjev zbornik, str. 31—63.

⁷ A IZDG, 499/I, 1a; Zapisnik seje Znanstvenega inštituta z dne 30. VI. 1944.

⁸ A IZDG, 499/I, 1a; Referat o tehničnem delu inštituta z dne 22. II. 1944.

⁹ A IZDG, 499/I, 1a; Zapisnik 3. seje Znanstvenega inštituta z dne 22. II. 1944.

¹⁰ Ing. Lojze Dular, Nekaj pripomb k poživitvi našega gospodarstva v sedanjem času; isti, Predlog za poživitev industrije in obrti.

¹¹ France Avčin, Ostrostrelstvo.

¹² Lojze Dular, Kratek pregled industrije na slovenskem ozemlju; isti, Potrebe našega gospodarstva in razvojne možnosti naše industrije po vojni; isti, Rudarska in kovinska industrija na Primorskem in Koroškem; L. Dular, F. Avčin, Prispevek k problemu energijskega gospodarstva bodoče Slovenije; F. Avčin, Pomen elektrifikacije za Slovenijo; isti, Električna energija; Boris Samov [Ivo Pirkovič], Nekaj načelnih misli k vprašanju slovenskega narodnega gospodarstva; Ivo Zidan, Obnova in razširitev cestnega avto-prometa; isti, Obnova, vzdrževanje in rekonstrukcija naših cest; B. Guštin, Slovenska lahka kovinska industrija ob prevzemu oblasti; V. Kotnik, Slovenska železarska industrija ob prevzemu oblasti; Trnov [Luka Sienčnik], Narodno-politično in gospodarsko stanje na Koroškem in iz tega izvirajoče razvojne možnosti; Ivan Klemenčič, Stanje slovenskih gozdov; isti, Smernice slovenskega gozdnega gospodarstva; Line Žagar, Lesno gospodarstvo Slovenije; Franjo Sevnik, Gozdarstvo v Združeni Sloveniji.

tehnikov pa naj bi po mnenju članov Znanstvenega inštituta, zlasti referenta za gospodarsko-tehnična vprašanja ing. Lojzeta Dularja, organi slovenske državne oblasti črpali osnove za ukrepe in odredbe, ki jih bodo morali izdati ob pripravah na zlom okupatorjeve uprave oziroma neposredno po osvoboditvi. V Znanstvenem inštitutu je bila zato izražena želja, da ne bi o teh elaboratih z gospodarsko vsebino razpravljali le strokovnjaki, ampak tudi člani Izvršnega odbora OF oziroma Predsedstva SNOS-a.

»Mi smo se prvi temeljito lotili naloge, da dobimo pregled celotnega slovenskega gospodarstva ne glede na državne meje, ki so v prejšnji vojni razkosale slovensko ozemlje,« je o delu Znanstvenega inštituta na gospodarskem področju zapisal njegov direktor dr. Fran Zwitter.¹³ Tako je bilo od 85 rokopisov elaboratov, ki so bili v letu 1944 predloženi Znanstvenemu inštitutu, kar 27 takšnih, ki so imeli neposredno ali pa posredno zvezo z gospodarskimi vprašanji, tako trenutnimi kot tistimi, usmerjenimi v bodočnost, medtem ko se je v prvi polovici leta 1945 ukvarjalo z gospodarskimi temami 8 od 30 predloženih elaboratov.¹⁴

Da je bilo proučevanje gospodarstva in načrtovanje njegovega razvoja lahko čim bolj temeljito, natančno in uspešno, je bilo potrebno imeti pri tem delu čim več podatkov o gospodarskem stanju pred vojno, zlasti pa v času vojne. Za zbiranje takšnega gradiva, potrebnega tako pri vođenju gospodarstva tedaj kot pri načrtovanju bodočnosti, je bil ustanovljen pri Predsedstvu SNOS-a statistični urad. Predsedstvo SNOS-a ga je ustanovilo na seji 19. avgusta 1944,¹⁵ njegov načelnik pa je postal ing. Lojze Dular, član Znanstvenega inštituta in njegov referent za gospodarsko-tehnična vprašanja. Naloga Statističnega urada je bila »organizirati in voditi zbiranja vseh za javno življenje Slovencev v poštevh prihajajočih statističnih podatkov, njih obravnavanje po znanstvenih načelih posamezne stroke ter sodelovati pri razvijanju javnega življenja z ustanovami in organi slovenske narodne oblasti z dajanjem podatkov, mnenj in nasvetov.«¹⁶ Statistični urad je imel torej predvsem stvarne naloge, katerih rezultati so (naj bi) služili različnim organom državne uprave, zlasti na področjih prehrane in preskrbe, kmetijstva, služili pa so tudi pri pripravah študij in elaboratov, katere so pripravljali v okviru delovanja Znanstvenega inštituta ali Študijske komisije.¹⁷

Druga ustanova, katere ustanovitev je narekovala potrebe po študijskem, strokovnem pripravljanju razvoja slovenske države in družbe za čas po vojni, je bila Študijska komisija pri Predsedstvu SNOS-a. Ustanovljena je bila v času, ko se je pričakovalo, da bo vojna kmalu končana in se bo zato potrebno čim bolj pripraviti na življenje v svobodi. Predsedstvo SNOS je Študijsko komisijo ustanovilo na isti seji, na kateri je ustanovilo tudi Statistični urad, Odsek za sodstvo ter preoblikovalo odsek za gospodarstvo v več samostojnih odsekov.

¹³ Zwitter, Slovenski zbornik, str. 319.

¹⁴ A IZDG, 499/II, li.

¹⁵ A IZDG, 448/1.

¹⁶ Pravna fakulteta Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani, Inštitut za javno upravo, Arhiv L. Vavpetiča, mapa Odloki SNOS (dalje: PF, Inštitut za javno upravo, Arhiv L. Vavpetiča).

¹⁷ Prispevek k zgodovini statistike med NOB v Sloveniji 1941—1945, Zavod SR Slovenije za statistiko, Ljubljana 1974, avtor Vlado Mahorčič.

Takšne so bile potrebe časa — pričakovanje skorajšnje osvoboditve ter prevzema oblasti. Vodstvo Študijske komisije je poverilo Borisu Kidriču, dr. Franu Zwitteru in dr. Ladu Vavpetiču, ki je postal njen sekretar in je delo komisije organiziral in v resnici vodil. Kidrič je kot sekretar IOOF oziroma Predsedstva SNOS v vodstvu Študijske komisije zastopal politično linijo, dr. Zwitter v funkciji direktorja Znanstvenega inštituta znanstveno-strokovno, dr. Vavpetič pa je kot predsednik Zakonodajnega odbora SNOS imel oblastno, oziroma natančnejše, zakonodajno vlogo.

Dr. Lado Vavpetič je bil nedvomno najzaslužnejši, če že ne za ustanovitev Študijske komisije, pa gotovo za njeno delo. Opozoriti pa velja tudi na vlogo Borisa Kidriča pri ustanovitvi Študijske komisije. Zavedal se je namreč potrebe in pomena strokovnih priprav za življenje slovenskega naroda in njegove države v okviru federativne Jugoslavije po tem, ko bo nova oblast, zrasla v narodnoosvobodilnemu boju, prevzela vodstvo na vseh področjih družbenega življenja.

Za vrednotenje pomena Študijske komisije pri Predsedstvu SNOS je pomembno dejstvo, da je ta ustanova izšla na eni strani iz Znanstvenega inštituta oziroma njegovega državnopravnega referata, na drugi pa iz posebne študijske komisije, ki je delovala v okviru Zakonodajnega odbora SNOS. Obe telesi, ki sta imeli enake naloge, je vodil dr. Lado Vavpetič.¹⁸ Pomembna je zlasti navezanost nalog in dela Študijske komisije pri Predsedstvu SNOS na vlogo in nalogo Zakonodajnega odbora SNOS. Ta je bil ustanovljen na zasedanju SNOS v Črnomlju¹⁹ z nalogo »zlasti iniciativno sodelovati pri izgraditvi pravnega reda«, pri čemer ima »v ta namen pravico do zakonodajne pobude«.²⁰ V začetku julija leta 1944 je bil sestanek Zakonodajnega odbora, na katerem je bilo poleg imenovanih članov še veliko drugih, predvsem pravnikov. Na tem sestanku so sklenili organizirati Študijsko komisijo za zakonodajno delo z nalogo »preiskati pravno stanje in vse organizacijske oblike, na katere bomo naleteli, da bomo mogli svoje delo vskladiti z načeli, za katere teče narodnoosvobodilna borba«.²¹

Študijska komisija je postala organ Predsedstva SNOS in bila zato odgovorna njemu. Sestavljala sta jo dva člana Predsedstva SNOS ter šest strokov-

¹⁸ A. IZDG, 499/I, 1a; Na seji članov kolegija Znanstvenega inštituta, dne 30. VI. 1944, so sklenili, da se delo državnopravnega odseka pri Znanstvenem inštitutu in delo študijske komisije pri Zakonodajnem odboru SNOS-a smatra za enako, njuna naloga pa je, »da za trenutek popolne osvoboditve, ko bomo stali v tem oziru pred bolj kompliciranimi vprašanji kakor danes, pripravi vse potrebno za prevzem in funkcioniranje oblasti... Pripraviti bo treba glavne ukrepe, ki jih bomo morali izvesti takoj.«

¹⁹ Njegovo ustanovitev je Boris Kidrič utemeljil kot nujen pogoj graditve prave ljudske demokratične oblasti, saj »brez zakonodajnega odbora si parlamentarnega življenja ne moremo misliti. Zakonodajni odbor je tisti pomožni organ parlamenta, izbran iz parlamenta samega, ki parlamentu omogoča vestno in izčrpno izvrševanje njegovega zakonodajnega dela.« Boris Kidrič, Zbrana dela, knjiga II, Cankarjeva založba, Ljubljana 1978, str. 31.

²⁰ Šnuderl, Dokumenti, 109, 137—138; Odlok o osnovanju Zakonodajnega odbora SNOS.

²¹ Pravna fakulteta, Inštitut za javno upravo, Arhiv L. Vavpetiča; Sestanek v svrhu sestave študijske komisije za zakonodajno delo, dne 5. VII. 1944.

njakov.²² Naloga članov Predsedstva SNOS, torej predstavnikov tedaj najvišjega organa slovenske državnosti in ljudske oblasti, v Študijski komisiji je bila posredovati na eni strani »Predsedstvu SNOS tista navodila in naloge za delo organov oblasti in odborom OF ter raznim institucijam, ki jih bo Študijska komisija ugotovila kot nujne in priporočila«, na drugi strani pa posredovanje »političnih pogledov Predsedstva SNOS, ki jih je treba imeti pred očmi glede na to, da posamezni problemi dopuščajo več vrst rešitev«.

Naloge predstavnikov najvišjega organa oblasti v Študijski komisiji so jasen pokazatelj, kakšen je bil predviden vzajemni odnos med Predsedstvom SNOS-a in njegovim strokovnim organom, hkrati pa kažejo tudi, kakšen pomen je Predsedstvo SNOS-a namenilo Študijski komisiji. Študijska komisija je bila dejansko strokovni organ za »načrtovanje« slovenske bodočnosti, kateremu je Predsedstvo SNOS dajalo politično in idejno usmeritev, medtem ko je dajala Študijska komisija njemu strokovno osnovo za pripravo in sprejemanje ukrepov oblastnega značaja, predvsem za čas po osvoboditvi.

Naloge Študijske komisije so bile proučevanje stanja, kakršno se je pričakovalo po osvoboditvi in na podlagi rezultatov študij ter razprav strokovnjakov ugotavljanje in pripravljane ukrepov, potrebnih ob osvoboditvi. Med te naloge pa ni sodilo le proučevanje stanja in predlaganje ukrepov, temveč tudi »nakazovanje problemov za bodočo ureditev Slovenije in Jugoslavije.«²³

Študijska komisija je v bistvu prevzela določene naloge, ki jih je do tedaj opravljal Znanstveni inštitut.²⁴ To velja zlasti za delo, ki sta ga opravljala referat za državnopravna in gospodarsko-tehnična vprašanja, medtem ko je bila glavna usmeritev Znanstvenega inštituta reševanje mejnih vprašanj. Na prvi seji Študijske komisije so sklenili, naj se člani Znanstvenega inštituta posvetijo bolj znanstvenemu študiju vprašanj, ki jih zahteva čas, med temi pa nedvomno prav vprašanje bodočih meja združene Slovenije, medtem je bila naloga Študijske komisije »posredovanje čim uspešnejše praktične uporabe izsledkov in sugestij Znanstvenega inštituta.«²⁵ Vloga Študijske komisije pri načrtovanju je bila torej bolj pragmatično zasnovana in usmerjena bolj v reševanje neposrednih vprašanj povojnega družbenega razvoja. Študijska komisija se je ukvarjala predvsem z obravnavanjem posameznih problemov, pomembnih za organizacijo družbe ob in po osvoboditvi. To so bile predvsem teme iz gospodarstva, od kmetijstva, združništva, industrije in njene vloge v povojnem gospodarskem razvoju Slovenije, vprašanje reševanja valutarne in nasploh finančne problematike, trgovine, uvoza in izvoza, pa tudi vprašanje organizacije povojnega gospodarstva. Med osrednjimi temami, ki jih je obravnavala Študijska komisija, je bilo vprašanje povojne organizacije oblasti, zlasti

²² Po sklepu 9. seje Študijske komisije z dne 21. XI. 1944 se je komisija razširila »zaradi pospešitve njenega dela«. Člani so bili: dr. Lado Vavpetič — tajnik, Boris Kidrič, dr. Aleš Bebler, Zoran Polič, Franc Svetek, dr. Fran Zwitter, dr. Jože Pokorn, dr. Vito Kraigher, dr. Lavo Cermelj, dr. Josip Ferfolja, ing. Jože Levstik. PF, Inštitut za javno upravo, Arhiv L. Vavpetiča.

²³ A IZDG, 454/I, 4; Zapisnik 1. seje Študijske komisije pri Predsedstvu SNOS z dne 16. VIII. 1944.

²⁴ Rokopisi različnih elaboratov, ki so bili poslani Znanstvenemu inštitutu in nato odstopljeni Študijski komisiji; glej Seznam v A IZDG, 499/I, 1i.

²⁵ Glej opombo 23.

javne uprave v sistemu ljudske demokracije. O tem osrednjem problemu povojne izgradnje ljudske oblasti je napisal obsežen elaborat dr. Lado Vavpetič (O javni upravi v naši bodoči ljudski demokraciji), nato pa se je o tem delu razvila zelo široka demokratična razprava. V okviru dela Študijske komisije so razpravljali tudi o vprašanjih socialne politike, socialnega zavarovanja, prosvete, upravnopolitične razdelitve in tudi o mejnih vprašanjih.²⁶

Delo Študijske komisije je potekalo v obliki razprav o posameznih temah, za katere so strokovnjaki predhodno poslali svoje elaborate Znanstvenemu inštitutu, ki jih je odstopil Študijski komisiji, ali pa kar direktno njej. Iz zadnjega obdobja vojne, od jeseni 1944 pa do osvoboditve, je znanih vrsta referatov in študij, v katerih so strokovnjaki različnih strok in gospodarskih panog obravnavali gospodarsko problematiko ter predlagali načelne in tudi praktične rešitve za ureditev povojnega gospodarstva. Na osnovi teh študij je bil nato organiziran kritičen pregled stališč in predlogov.

Na sestankih Študijske komisije, katerih so se udeleževali ne samo člani komisije, ampak tudi drugi vidnejši strokovnjaki ter predstavniki (v glavnem načelniki) različnih upravnih odsekov pri Predsedstvu SNOS, so razčlenjevali vrsto načelnih in praktičnih vprašanj povojnega družbenega razvoja. V prvi vrsti so bile to teme iz gospodarstva. Predvsem so o teh razpravljali na desetdnevni konferenci, ki jo je pripravila Študijska komisija od 12. do 23. decembra 1944 v Črnomlju. Na njej so obravnavali osem tem: o vprašanju javne uprave v bodoči ljudski demokraciji, o načrtnem gospodarstvu, valutarni problematiki in problemih denarništva ter organiziranosti na področju financ, notranji in zunanji trgovini, zavarovalništvu in zadružništvu.²⁷ Konferenca je potekala po ustaljenem redu. Za vsako temo je bil pripravljen obsežen referat, nato se je razvila razprava, v kateri je vsak razpravljalec argumentirano utemeljeval svoje poglede na obravnavano problematiko.

Te konference Študijske komisije, na kateri so razpravljali o ključnih vprašanjih povojnega razvoja, saj je bilo jasno, da bo po osvoboditvi prav na gospodarskem področju najpomembnejša dejavnost ljudske oblasti, se ni udeležil noben predstavnik Predsedstva SNOS ali IOOF. Zaradi odsotnosti predstavnikov tedaj najvišjega organa državne in ljudske oblasti ter političnega vodstva v Sloveniji, niso znana njihova neposredna stališča do posameznih

²⁶ Glej zapisnike Študijske komisije pri P. SNOS na Pravni fakulteti Univerze E. Kardelja v Ljubljani, Inštitut za javno upravo, Arhiv L. Vavpetiča. Gradivo Študijske komisije pri P. SNOS hrani Arhiv IZDG, vendar ni popolno. Manjkajo predvsem zapisniki s sej komisije, ki pa so v zbirki — arhivu, ki ga je predal Inštitutu za javno upravo Pravne fakultete akademik dr. Lado Vavpetič kot del svoje osebne zbirke. Verjetno je kakšen del gradiva Študijske komisije še v zapuščini dr. Vavpetiča, ki pa je bila predana Muzeju ljudske revolucije Slovenije.

²⁷ O javni upravi v naši bodoči ljudski demokraciji — referat dr. Lado Vavpetič, obravnavano 12. XII. 1944; Problemi načrtnega gospodarstva — referat ing. Lojze Dular (13. in 14. XII. 1944); valutarna problematika — referat Lavoslav Dolinšek (13. XII. 1944), problemi denarništva — referat dr. Jože Pokorn (15. XII. 1944) zavarovalni problemi — referat dr. Jože Pokorn, koreferat Ilija Kaufman (18. in 19. XII. 1944), zunanja in notranja trgovina — referat France Novak (20. XII. 1944), zadružništvo — referat dr. Milan Lemež (21. XII. 1944), finančni problemi in problematika finančne uprave — referat Viktor Repič (22. in 23. XII. 1944).

problemov in njihova rešitev, o katerih so govorili na decembrski konferenci Študijske komisije. Konec novembra 1944 je na skupni seji Študijske komisije in IOOF Vavpetič sicer napovedal konferenco o gospodarski problematiki ter tudi to, da bodo rezultati iz te konference dani v razpravo še IOOF.²⁸ Do te seje, na kateri bi IOOF razpravljalo o gospodarskih vprašanjih na osnovi elaboratov in razprav na konferenci Študijske komisije, ni prišlo oziroma zapisnik ni znan. Sklicana pa je bila skupna seja IOOF in Študijske komisije, na kateri so razpravljali o Vavpetičevem prispevku o javni upravi. Na tej seji so zlasti raziščevali pojma ljudska demokracija in samouprava v državnem mehanizmu v novi državi, pri čemer je bil zlasti aktiven Boris Kidrič.²⁹

Kidrič kot član vodstva Študijske komisije in drugi predstavniki političnega vodstva slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja so se udeleževali sej Študijske komisije zlasti na začetku njenega delovanja, avgusta in septembra 1944, ko je bilo zaradi pričakovanja skorajšnje osvoboditve potrebno hiteti s pripravami na prevzem oblasti. Posamezna pomembnejša vprašanja, na primer vprašanje bodočih meja ali strukture nove državne uprave pa je obravnaval IOOF na skupnih sejah s Študijsko komisijo.

III

V večini prispevkov, ki so obravnavali povojno gospodarsko graditev, je bilo vprašanje oblike bodočega gospodarskega ustroja in družbenoekonomskih odnosov, v katerih se bo razvijalo gospodarstvo. To vprašanje je bilo toliko bolj prisotno zaradi notranje in zunanje politične situacije ter znanih načel narodnoosvobodilnega boja, izraženih v Izjavi Tito-Ribar, to je, da ni namen narodnoosvobodilnega gibanja uvedba novih družbenoekonomskih odnosov. Kljub temu pa je bilo vseeno prisotno vprašanje spremembe značaja gospodarstva po vojni. To se je na eni strani postavljalo ob vprašanju obnove, na drugi pa ob načelnem in tudi povsem praktičnem vprašanju — organizaciji in vodenju gospodarstva po načrtu. V zvezi s tema vprašanjema sta bili bistveni dilemi: prvič, ali bo izvajanje obnove vsega v vojni porušenega pomenilo tudi uvajanje novih družbenoekonomskih odnosov, torej ali bo obnova hkrati že proces družbenoekonomske preosnove, in drugič, ali pomeni ureditev gospodarstva po načrtu že obliko socialističnih odnosov v gospodarstvu. Ob tem vprašanju načrtnega gospodarstva in spremembe družbenoekonomskih odnosov je bilo umevno vprašanje tudi bodočega gospodarskega sestava, zlasti pa vloga države v njem, to je vprašanje vmešavanja oblasti v gospodarstvo.

Glede obnove in preosnove gospodarstva je bilo jasno, da sama obnova ne pomeni uvajanje novih družbenoekonomskih odnosov. »Treba je ločiti med programom gospodarske obnove, ki jo je treba izvesti takoj po vojni in socializacijo, ki jo bo treba izvesti verjetno šele kasneje.« Tako stališče do tega vprašanja je bilo izraženo v Znanstvenem inštitutu.³⁰ Enakega mnenja je bil tudi

²⁸ PF, Inštitut za javno upravo, Arhiv L. Vavpetiča; Zapisnik 11. seje Študijske komisije in IOOF z dne 29. XI. 1944.

²⁹ PF, Inštitut za javno upravo, Arhiv L. Vavpetiča; Zapisnik 12. seje Študijske komisije in IOOF z dne 10. I. 1945.

³⁰ A IZDG, 499/I, 1a; Zapisnik seje članov kolegija Znanstvenega inštituta z dne 1. V. 1944.

dr. Vinko Vrhunec, ko je zapisal: »Gospodarska obnova se ne more istovetiti z izgraditvijo sistema narodnega gospodarstva na novih družbenih in tehničnih temeljih kakor je bila sovjetska petletka.« Obnovo je torej razumel le kot oživitev in vzpostavitev gospodarskega življenja »na prejšnjih, bistveno nespremenljivih temeljih.«³¹

Kljub temu, da obnova ni bila razumljena kot preosnova družbenoekonomskih odnosov, pa je bila vseeno mišljena kot preosnova obstoječega gospodarskega stanja. Razumljena in zasnovana je morala biti s perspektivo bodočega razvoja gospodarstva in ne le kot enostavno obnavljanje. »Obnova mora biti podrejena izgradnji,« je utemeljeval njen namen dr. Lado Vavpetič. Obnova bi se morala po njegovem mnenju zato voditi v smeri načrtnega spreminjanja gospodarske strukture, vključno z opuščanjem nerentabilnih gospodarskih obratov, kajti »kapitalno smo mnogo preslabotni, da bi si mogli privoščiti najprej obnovo določenih naprav, ki bi jih v kratkem morali opustiti.«³²

Preosnovo slovenskega gospodarstva pa ni zahtevalo samo njegovo stanje, ampak je bila potrebna tudi zaradi predvidenega večjega slovenskega ozemlja, to je s priključitvijo ozemelj, ki so bila ločena od osrednjega dela Slovenije po prvi svetovni vojni, tj. Primorske s Trstom in Koroške. Ta razlog je bil pri pripravljanju načrtovanja gospodarske obnove in preosnove tudi upoštevan v vrsti elaboratov, predanih tako Znanstvenemu inštitutu kot Študijski komisiji.

Ceprav ni bilo predvideno spreminjanje družbenoekonomskih odnosov, so vsi gospodarski strokovnjaki v svojih elaboratih izhajali iz dejstva, da mora biti ob obnovi izvršena tudi preosnova gospodarstva v smislu kvalitativnih sprememb, predvsem pa njegovega notranjega ustroja in z organiziranjem ter vodenjem po skupnem gospodarskem načrtu. »Kot osnovo za vse delo nas vodi prepričanje, da se bo *gospodarstvo po vojni vodilo po načrtu* (podčrtal Z. Č). To narekuje potreba, ne samo iz vidika splošnih narodnogospodarskih momentov, ampak tudi, ker bo le smotern in obvezen načrt, ki bo podrejen interesom celote, lahko imel uspehe pri splošni obnovi in odstranjevanju strahotnih posledic vojne na vseh poljih« je o načinu vodenja gospodarstva izrazil mnenje vseh, ki so se ukvarjali z načrtovanjem bodočnosti na gospodarskem področju, ing. Lojze Dular.³³

Načrtno gospodarstvo je bilo torej splošno uveljavljena oblika, v kateri bi se po vojni razvijal gospodarski sistem. Dular je bil določen: »Načrtno gospodarstvo, ki je bilo uvedeno na osvobojenem ozemlju le predhodno v času vojne, se bo uvedlo takoj po prevratu po celem teritoriju Jugoslavije, in sicer za vse panoge gospodarstva brez izjeme.«³⁴ Pri tako razumljenem načrtnem gospodarstvu ni bilo še povsem jasno razmerje med takšnim načinom gospodarstva in obliko družbenoekonomskega sistema, v katerem bo gospodarstvo živelo po vojni. V večini prispevkov je bilo načrtno gospodarstvo v veliki meri razumljeno še v okviru načel, kot jih je postavil zanj v referatih na Zboru odposlancev slovenskega naroda v Kočevju in na prvem zasedanju SNOS v

³¹ A IZDG, 480/II, 2; Vinko Vrhunec, *Gospodarska obnova Jugoslavije*.

³² A IZDG, 458/VIII, a; dr. Lado Vavpetič, *O smotrnem gospodarstvu pri nas*.

³³ A IZDG, 499/I, 1c; Poročilo o delu gospodarsko tehničnega referata Znanstvenega inštituta na seji 30. VI. 1944.

³⁴ A IZDG, 458/VIII, g; Lojze Dular, *Smernice za delo pri obnovi in vzpostavi gospodarskih podjetij*.

Črnomlju dr. Marijan Breclj. To je bilo načelo, po katerem je bil namen načrtnega gospodarstva strnitev vseh materialnih in ljudskih sil za čim uspešnejše nadaljevanje in čim hitrejši konec vojne pod geslom »Vse za zmago!« Namen takšnega načrtnega gospodarstva pa ni postaviti gospodarstvo na temelje novega gospodarskega sistema, kar je izrecno poudaril Breclj.³⁵

Takšen smisel načrtovanja in obnove je viden tudi iz Navodil Poverjenišтва za obnovo NKOJ z dne 16. marca 1944 o delovanju organov ljudske oblasti pri obnovi. S tem je bil storjen v bistvu prvi korak, ki je v državnem merilu uvajal načrtovanje v bodoči gospodarski sistem. V teh navodilih je bilo poudarjeno, da bo »obnova našega gospodarstva mogoča in učinkovita le, če bo izvajana po nekem splošnem načrtu, ki bo zedinil napore vseh narodov Jugoslavije in bo koristil gospodarske vire in bogastvo vseh pokrajin naše zvezne države«. Osrednji organ tako izvajane načrtovane obnove bi bilo seveda Poverjenišтво za obnovo NKOJ. Iz teh navodil razumemo, da je bila obnova zamišljena po strogo centraliziranem načrtu. Izvajana pa naj bi bila v dveh etapah: že v času vojne, ko naj bi potekala v okviru ožjih načrtov v obsegu pogojev posameznih pokrajin ter v povojnem obdobju, ko naj bi bila centraliziran v državnem merilu. Cilj načrta obnove za povojno obdobje je bil naslednji: Obnoviti in usposobiti vse gospodarske panoge za maksimalno proizvodnjo ob najracionalnejših pogojih dela, organizirati produkcijo tako, da bodo v čim krajšem času in v čim večji meri zadovoljene najnujnejše potrebe prebivalstva, ugotavljati potrebe po surovinah, orodju, pogonskih sredstvih in uravnavati njihovo delitev, organizirati razporeditev in uporabo kvalificirane in nequalificirane delovne sile, organizirati uporabo in razdelitev potrošnih dobrin.³⁶

O načrtnem gospodarstvu, njegovem namenu in organizaciji je pisal največ ing. Lojze Dular, verjetno avtor največjega števila študij z gospodarsko vsebino, ki jih je napisal v okviru dela v Znanstvenem inštitutu v letu 1944, zlasti v prvi polovici leta. V njih je vnaprej postavljaj načrtno gospodarstvo kot edini možen način in obliko organiziranja ter vodenja gospodarstva, ki bo po vojni možen pri nas. Razlogi, zakaj uvesti načrtno gospodarstvo kot edini možen način povojnega delovanja gospodarstva, to potrjujejo. Dular je predvideval vodenje načrtnega gospodarstva od proizvodnje, prek delitve do porabe, »ker je iz enega mesta možno ugotoviti vso potrebo ter na podlagi tega urediti in predpisati izdelke in njih množino«. To velja tudi za razporejanje delovne sile, katero bo potrebno zaradi njenega pomanjkanja, predvsem strokovnjakov, razporejati glede na potrebe. Nasploh je bil namen načrtnega gospodarstva jasen. Celotno gospodarstvo naj bi bilo pod kontrolo države, kar bi veljalo tudi za tuja podjetja. V načrtnem gospodarstvu je Dular videl tudi način kako »ukiniti vsak kvaren vpliv tujega kapitala na naše narodno gospodarstvo in našo državo ter narodno samostojnost«. Za končni namen oziroma cilj uvedbe načrtnega gospodarstva pa je navedel: »Prilagoditi naše gospodarstvo onemu v SSSR.«³⁷

³⁵ Zbor odposlancev slovenskega naroda v Kočevju, Dokumenti, Ljubljana 1953, str. 126.

³⁶ Slobodan Nešović, Stvaranje nove Jugoslavije 1941—1945, Beograd 1982, str. 392—394.

³⁷ Glej opombo 34.

Tako zasnovano načrtno gospodarstvo, kot ga je predstavil ing. Dular, je bilo v svojem družbenoekonomskem bistvu oblika državnega kapitalizma, z vodilnim mestom državnega sektorja. Materialno osnovo pa bi si ta pridobil predvsem z nacionalizacijo tujega kapitala, kar je mogoče razumeti z Dularjevo navedbo o ukinitvi vsakega kvarnega vpliva tujega kapitala na naše narodno gospodarstvo in narodno samostojnost. Za takšno obliko poseganja države v gospodarstvo se je na primer že leta 1918 ob ustvarjanju prve slovenske narodne države zavzemal Milko Brezigar v študiji »Osnutek slovenskega narodnega gospodarstva« in Andrej Gosar v študiji »Gospodarstvo po načrtu, njegove naloge in problemi« iz leta 1938. Dular je želel najti pri načrtnem gospodarstvu predvsem način, kako celotno gospodarstvo postaviti v službo naroda oziroma države, to je »ob sodelovanju vseh na dobrobit vseh«. ³⁸ Torej je šlo za nekakšno obliko meščanskega »vojnega komunizma«.

Načrtno gospodarstvo, kot ga je postavljala Dular, ni v ničemer preseгло tedaj ustaljeni družbenoekonomski sistem in ni posegalo v vprašanje spreminjanja družbenoekonomskih odnosov. Pri tem pa se je treba vprašati, kaj pravzaprav pomeni Dularjev navedek, da je namen uvedbe načrtnega gospodarstva prilagoditev našega gospodarstva gospodarstvu Sovjetske zveze. Ali je to mogoče razumeti le kot prilagajanje načinu načrtovanja in vodenja gospodarstva, kot je bil znan v Sovjetski zvezi v obliki petletk, ali pa naj bi se prilagodili tudi družbenoekonomski odnosi, v katerih so se petletke v Sovjetski zvezi odvijale. To pa bi pomenilo uvesti socialistične odnose z vsemi značilnostmi, kakršne so bile v Sovjetski zvezi, tudi pri nas. Na prvi del vprašanja je možen odgovor, da načrtovanje gospodarstva ni bilo značilnost le v Sovjetski zvezi, marveč tudi v drugih državah, kar je Dular upošteval, ko je zapisal: »Načrtno se že danes gospodari povsod, še večje priprave v tem smislu se delajo v zavezniških državah za po vojni.« ³⁹ Sklepamo, da mu je morda bilo načrtno gospodarstvo Sovjetske zveze najbolj primerno za prilagoditev na naše razmere. Odgovor na drugi del vprašanja pa kažejo politična stališča do vprašanja spreminjanja družbenoekonomskih odnosov v času narodnoosvobodilnega boja. To je Dular upošteval, prav tako pa tudi drugi strokovnjaki, ki so se ukvarjali z načrtovanjem gospodarske bodočnosti. Vsi so se izogibali kakršnegakoli namigovanja na spremembo družbenoekonomskega sistema in posnemanje Sovjetske zveze. »Naše novo gospodarstvo ne bo izšlo iz socialistične revolucije, kot se je to zgodilo v Sovjetski Rusiji, marveč bo nastalo kot nujna posledica vsega razvoja in vseh sprememb, ki jih je prinesel narodnoosvobodilni boj,« je takšno usmeritev pojasnil ing. Jože Levstik, načelnik odseka za gospodarstvo oziroma kmetijstvo pri Predsedstvu SNOS. ⁴⁰

V prispevku »Potrebni ukrepi ob zlomu«, napisanem leta 1944, je Dular še bolj natančno razložil, kakšno naj bi bilo po njegovem mnenju načrtno gospodarstvo in kakšna mora biti vloga države oziroma oblasti v njem. To ne bi smel biti okostenel sistem s trdnim aparatom, marveč bi moral imeti le nalogo nadzirati tok gospodarskega življenja, da bi se razvijalo po najracionalnejši

³⁸ A IZDG, 473; ing. Lojze Dular, Potrebni ukrepi ob zlomu.

³⁹ Glej opombo 33.

⁴⁰ A IZDG, 518/I, 5; ing. Jože Levstik, Osnovne poteze našega sedanjega gospodarstva in perspektive gospodarskega razvoja v bližnji bodočnosti.

poti v dobro vseh. V takšnem gospodarskem sistemu pa bi bila zasebna iniciativa popolnoma dopuščena.⁴¹ Dular je torej dopustil oziroma celo priporočil za bodoče gospodarstvo zasebno iniciativo, s tem pa tudi privatno lastnino, vendar pod kontrolo države. To pa je značilno za sistem državnega kapitalizma.

Na Dularjevo stališče do privatne iniciative, temelječe na privatni lastnini proizvodnih sredstev, je potrebno gledati v zvezi z usmeritvijo vodstva narodnoosvobodilnega gibanja, posebno še partije do tega vprašanja. Dular je dal namreč svoje poglede na gospodarski sistem po vojni prav v času, ko je partijsko vodstvo vodilo ostro kampanjo proti pojavom tako imenovanega »vojnega komunizma«, ki je bil ponekod prisoten.⁴² To je povzročalo tako politično škodo narodnoosvobodilnemu gibanju kot tudi stvarno materialno škodo, zlasti glede preskrbe in prehrane partizanske vojske in civilnega prebivalstva. Zaradi teženj po »vojnem komunizmu« je bila privatna iniciativa potisnjena ob stran in ohromljena. Njen pomen in potreba v vsakdanjem gospodarskem življenju predvsem na osvobojenih ozemljih že v času vojne glede preskrbe in prehrane je bil velik, prav tako pa tudi glede bodoče obnove po vojni. Tega se je vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja jasno zavedalo. Da ne gre preHITEVATI z različnimi predlogi ali celo ukrepi v smeri socializacije, je bilo stališče CK KPS v začetku septembra 1944, ko so pričakovali skorajšnje osvoboditev slovenskega ozemlja in se začeli pospešeno pripravljati na prevzem oblasti. Glede gospodarskih ukrepov je predlagal »srednjo pot razvoja«, na eni strani proti kapitalističnim elementom in njihovi špekulaciji, na drugi pa proti »vojnemu komunizmu«. Ta naj bi bila takšna, ki bo omogočala hitro obnovo, zadovoljila težnje kmetov po veleposestniški zemlji in omogočala hitro gospodarsko rast v prihodnosti.⁴³

V svojih študijah je ing. Dular izrazil svoje strokovne poglede gospodarstvenika-praktika na prihodnji ustroj narodnega gospodarstva, in predlagal takšnega, ki bi po njegovem mnenju najbolj zadovoljil potrebe vseh. Dularja je potrebno omenjati predvsem kot strokovnjaka, ki se je ukvarjal s pripravljanjem osnov za gospodarsko življenje v svobodi iz strokovnega stališča in iz političnega. Svoje študije je predal Znanstvenemu inštitutu v obravnavo strokovnim krogom, vendar pa nekega neposrednega odziva na njegovo delo

⁴¹ Glej opombo 38.

⁴² V okrožnici CK KPS partijskim organizacijam z dne 24. aprila 1944 je bilo poudarjeno, da je treba gospodarska vprašanja imeti za politična. Dejansko stanje »vojnega komunizma« je treba nadomestiti z vzbujanjem privatne iniciative (A IZDG, 506/V). Še bolj določen pa je bil Miha Marinko na konferenci delegatov partijskih organizacij iz Dolenjske, Notranjske in Bele krajine konec maja 1944. Poudaril je potrebo po privatni iniciativi, »ki bo dala zaupanje privatni posesti in dala vzpodbudo za dvig proizvodnje... Nujno je, da organiziramo proizvodnjo, ki bo prispevala k občemu dvigu narodnega gospodarstva. Velika naloga obstaja v tem, da se dobi zaupanje in daje vzpodbuda mali obrti, da se doseže izmenjava blaga na čisto trgovski način... Ti ukrepi bodo protiutež onemu pojavu, ki sem ga označil kot vojni komunizem« (A IZDG, 506/V).

⁴³ Zapisek s seje CK KPS, 1. IX. 1944; navajam po Ivanu Križnarju, Nekateri vidiki usmerjanja dejavnosti komunistov v luči dokumentov CK KPS v letih 1944 in 1945, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, XXII, 1982, 1—2, str. 194, op. 36. Zapiske s sej CK KPS in njegovega politbiroja hrani ZA CK KZS, vendar niso dostopni javnosti, »ker ne gre za verificirane zapiske sej...«; prav tam, str. 186.

in stališča, ki jih je zastopal, ni zaslediti niti v okviru dela Znanstvenega inštituta. To velja še toliko bolj za politične in oblastne forume. Vprašanje je, ali so bili ti sploh seznanjeni z Dularjevimi študijami o gospodarski problematiki, na primer tako, kot so bili s Zwittrovimi v zvezi z mejno problematiko. O njej je bil v začetku septembra organiziran razširjeni sestanek Znanstvenega inštituta, katerega se je udeležila večina članov Predsedstva SNOS, med njimi tudi Kidrič in Kardelj. Sklepi te seje so predstavljali pravzaprav politično stališče vodstva slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja do vprašanj bodočih meja Združene Slovenije.⁴⁴ Takšnega sestanka, na katerem bi razpravljali o gospodarski problematiki in katerega bi se udeležili predstavniki najvišjega vodstva slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja in države, ki bi dali strokovnemu delu gospodarskih strokovnjakov politično težo, pa ni bilo, tako da ni bilo izoblikovanega stališča glede prihodnjega gospodarskega sistema. To ni bilo niti mogoče, saj se je moralo slovensko politično vodstvo držati okvirov, kakršni so bili o značaju in namenu NOB postavljeni v Izjavi Tito-Ribar, pa tudi v drugih deklarativnih aktih vrhovnega vodstva jugoslovanskega narodnoosvobodilnega gibanja. Tega se ni smelo preseči in prehitovati z revolucionarnimi postopki, zlasti na gospodarskem področju. Med slovenskim partijskim vodstvom pa je bilo vsekakor znano mnenje o možnem prehodu iz stanja demokratične revolucije v socialistično na miren, postopen, reformističen način, o čemer je govoril Edvard Kardelj v predavanju o strategiji in taktiki osvobodilnega boja spomladi leta 1944.⁴⁵ Takšno mnenje je izražal v svojih prispevkih o povojnem gospodarskem sistemu in razvoju tudi ing. Dular, ki pa morda Kardeljevih izvajanj glede reformističnega prehoda iz ene faze revolucije v drugo sploh ni poznal. Dularjeva stališča o oblikah gospodarskega organizma v prvem povojnem obdobju, to je mešanem gospodarstvu, s poudarkom na državnem sektorju in njegovem nadaljnjem razvoju, so izraz demokratično mislečega strokovnjaka, osnovanega na izkušnjah in poznavanju praktičnega delovanja gospodarstva. Politično pravilnost Dularjevih ocen glede sestave povojnega gospodarstva, ki je imelo značilnosti državnega kapitalizma in njegovega razvoja v socialistične družbenoekonomske odnose, potrjujejo tudi Kidričeve besede, da je »pri nas v Jugoslaviji sedaj (po spremembi nosilca politične oblasti — op. Z. Č.) možen miren razvoj v socializem brez vsakega nasilja, to je čisto evolucionjskim potom s *forsiranjem državnega gospodarskega sektorja preko državnega kapitalizma v socializem*«. (podčrtal Z. Č.)⁴⁶

⁴⁴ A IZDG, 457/I, 7 b; Sumarični zapisnik seje o slovenskih mejnih zahtevah.

⁴⁵ Strategija in taktika osvobodilne borbe (po predavanju Edvarda Kardelja, priredil Zoran Polič), A IZDG, tisk NOB, sing. 1055. To interno predavanje, ki ga je imel Kardelj v partijski šoli pomladi 1944. do danes še ni objavljeno pod avtorjevim imenom, češ da tekst ni avtoriziran. Za potrebe upravopolitične šole pri Odseku za izgradnjo ljudske oblasti pri P. SNOS je Kardeljevo predavanje priredil za tisk Zoran Polič, vendar je bila brošura (23 ciklostiranih strani) zaradi tega, ker so bile neke stvari obravnavane na način, ki ni bil najprikladnejši za javnost (npr. analiza revolucije in njena perspektiva) od uradnega organa za propagando — Agitpropa in tudi IOOF zaplenjena. O tem glej: Zoran Polič, Prva upravopolitična šola, Pravnik, št. 9/1964, str. 403—407.

⁴⁶ Glej opombo 29. Opozarjam, da dr. Vanek Šiftar (Delavsko soodločanje in upravljanje v industrijskih podjetjih, Založba Obzorja, Maribor 1969, str. 285) povedek »s forsiranjem« iz podčrtanega dela citata navaja napačno kot

IV

Najobsežnejše osvetljevanje gospodarske problematike in njene perspektive je bilo decembra 1944 v okviru dela Študijske komisije pri Predsedstvu SNOS. Organizirana je bila desetdnevna konferenca, udeležili so se je zlasti gospodarski strokovnjaki, njen namen pa je bil opozoriti na nekatera vprašanja iz gospodarskega življenja in dati tudi smernice za njihovo reševanje ob prevzemu oblasti in po vojni. Prva in vodilna tema je bilo vprašanje načrtnega gospodarstva, kar je bila na eni strani najbolj načelna, na drugi pa tudi najbolj stvarna problematika bodočega ustroja in značaja gospodarstva. Razprava o načrtnem gospodarstvu je potekala dva dni, 13. in 14. decembra 1944, referat o organizaciji gospodarstva po načrtu je imel ing. Lojze Dular.⁴⁷ Na snovi njegovega razmišljanja se je razvila razprava, v kateri so se pokazali različni pogledi in razumevanje načrtnega gospodarstva, od samega pojma do njegovega pomena in vloge za povojni gospodarski razvoj.

Glede organizacije gospodarstva je ing. Dular uvodoma dejal, da to ni samo strokovno, ampak tudi politično vprašanje, pri tem ne gre samo za obnovitev gospodarstva, marveč tudi za našo gospodarsko osamosvojitvev, postavitvev gospodarstva na nove osnove, za poživitev in napredek in za dvig blagostanja vseh slojev prebivalstva, ker so to tudi cilji osvobodilnega boja. Prav zato pa je razumljivo, pravi Dular, da ne bi bilo mogoče teh ciljev doseči po predvojnem, liberalističnem gospodarskem sistemu, temveč samo po novi organizaciji gospodarstva, takšni, v kateri »ne sme vladati slučaj in interes posameznika, ampak za vse obvezen red in interes skupnosti«. To pa ob polni in intenzivni izrabi naravnih dobrin in delovne sile in ob »polnem dopuščanju in celo pospeševanju privatne iniciative posameznikov«.

Kot organizacijski ustroj bodočega gospodarstva Slovenije je Dular postavil tri sektorje, in sicer državnega, združenega in privatnega, pri čemer je poudaril, da še ni mogoče točno določiti deleža posameznih sektorjev. Razlastitev vse imovine »tujerodcev« in domačih izdajalcev je bila takrat, ko je Dular referat pisal oziroma je o njem potekala diskusija na sestanku Študijske komisije, že razglašena z Odlokom Avnoja (z dne 21. novembra 1944) in znana. Jasno je bilo, da bo slika gospodarske strukture takšna, da bo poljedelstvo in gozdarstvo ostalo pretežno kot privatna lastnina, razen veleposesti, medtem ko bo rudarstvo in industrija postala v velikem delu državna. Glede trgovine, denarnih zavodov in zavarovalnic je Dular mnenja, da bo v njih prevladoval še vedno privatni kapital in pobuda.

Glede na takšno predvideno sestavo gospodarstva je bilo potrebno postaviti vprašanje načrtnega gospodarstva v vsem gospodarskem življenju, ne le v državnem sektorju. To je vprašanje: ali naj le v tem sektorju vlada organizacija gospodarstva po načrtu, medtem ko bi se v privatnem še nadalje vodilo gospodarstvo po načelu privatnega interesa in pobude, značilnem za kapitalistično liberalno gospodarstvo. To je Dular odklonil in postavil organizacijo

»s favoriziranjem«, medtem ko dr. Tone Ferenc (Boris Kidrič in graditev ljudskih oblasti ter slovenske državnosti v NOB, Borec, XXXVI, 1984, 3—4, str. 206) navaja ravno tako napačno, in sicer kot »s formiranjem«, čeprav gre za citiranje istega dokumenta iz istega arhiva.

⁴⁷ A IZDG, 517/1; ing. Lojze Dular, Organizacija gospodarstva po načrtu.

načrtnega vodenja za celotno gospodarstvo kot nujnost, kajti »liberalizem v gospodarstvu bi nas vrgel na tla« ob upoštevanju dejstva, da bi ostal v privatnih rokah velik, pretežni del finančnih in deviznih sredstev, saj bi »naše gospodarstvo postalo žoga na špekulantskih tleh inozemskega kapitala«, in tudi njegovih političnih interesov. Kot edini možen in pravilen izhod iz takšnega stanja je postavil skupno organizacijo gospodarstva za vso državo, to je načrtno gospodarstvo, katerega osnova je v lastnih materialnih in moralnih silah ter v organiziranem nastopu celotne države nasproti tujini. To je pa pomenilo, da je bila tako predvidena vloga države v organizaciji gospodarstva po načrtu dejansko dvojna: na eni strani organizacija in vodenje celotnega gospodarstva, vseh treh sektorjev po skupnem načrtu, na drugi strani pa nastop države kot varuha tega tako organiziranega in vodenega gospodarskega organizma pred škodljivimi vplivi tujine in tujega kapitala, tako na gospodarskem kot političnem področju.

Gospodarstvo, vodeno po načrtu, je bilo zamišljeno zapleteno, tako po načinu vodenja kot tudi po organizacijski plati, to je administrativnem aparatu, ki ga je tak način zahteval. Za vodenje načrtnega gospodarstva je Dular predlagal ustanovitev organa v okviru Avnoja — najvišjega organa ljudske oziroma državne oblasti, torej centraliziranega organa za organizacijo gospodarstva po načrtu. To pa naj bi bilo Poverjenišтво za obnovo oziroma državna načrtna komisija. Naloge tega poverjenišťva ali načrtnе komisije naj bi bile usmerjanje in kontrola tekoče proizvodnje in porabe in sestavljanje gospodarskih načrtov za daljšo dobo, prvenstveno pa za potrebe obnove.

Notranja organizacija delovanja poverjenišťva za obnovo ali načrtnе komisije naj bi bila po predlogu ing. Dularja naslednja: vodstvo te načrtnе komisije bi koordiniralo delo in rezultate posameznih gospodarskih in strokovnih skupin in izdajalo načelne sklepe in navodila, ki se tičejo načrtnega gospodarstva, podrejenim poverjenišťvom za obnovo v federalnih enotah ter resornim poverjenišťvom. Ta pa naj bi te načelne sklepe in navodila izvrševal v praksi. Kot drugi sestavni del poverjenišťva za obnovo (načrtnе komisije) so bile predvidene gospodarske in strokovne skupine; teh bi bilo 17, od kmetijstva, gozdarstva, industrije, obrti, trgovine, preskrbe, prometa itd., vse pa so imele še vrsto podskupin. Tako je bilo na primer v strokovni skupini »industrija« predvidenih kar 13 podskupin, pri čemer so imele še te svoje podskupine; podskupina rudarstvo naj bi bila razdeljena na rudnike za premog, rude, nafto, sol in druge ekonomske minerale in pa topilnice za železo, neželezne kovine, koksarne itd. V sestavni del poverjenišťva za obnovo naj bi spadali tudi inštitutni in načrtni odbor, katerega predlagana sestava je bila iz zastopnikov poverjenišťev, federalnih enot in sindikatov. Načrtni odbor naj bi sprejemal generalne načrte, preden bi bili ti predani v odobritev vladi oziroma takrat še NKOJ.

Poverjenišťvo ali odsek za obnovo oziroma načrtno komisijo naj bi imela tudi vsaka federalna enota. Naloge in sestava le teh naj bi bila enaka kot pri centralnem organu. Predvideni so bili tudi odseki za obnovo pri okrožjih (okrožnih NOO), kateri pa ne bi pripravljali načrtov za svoje območje, marveč le vršili kontrolo izvajanja federalnega ali centralnega državnega načrta.

Po predlagani organizaciji vodenja gospodarstva, ki ga je podal ing. Dular, pa naj bi imela poseben aparat za izvajanje načrtnega gospodarstva tudi resorna poverjenišтва in odseki. S tem aparatom v svojem okviru naj bi izvajali gospodarstvo po načrtu in kontrolo nad njim. Dular je opozoril, da bi bilo povsem napačno, če bi posamezna resorna poverjenišтва upravljala podjetja, kajti po njegovem naj bi poverjenišтва izvajala le splošno vodstvo in kontrolo nad posameznimi podjetji in to nad podjetji vseh sektorjev, tako državnega kot tudi privatnega. Posebej je poudaril, da naj vsa podjetja, tudi državna, poslujejo poslovno samostojno in s svojo lastno upravo.

Nasploh pa naj bi bila naloga resornih poverjeništev — »ministrstev« bolj strokovno izvajanje gospodarskega življenja v svojem resorju, kot bi ga začrtal načrt. V ta namen je predlagal, da bi imela posamezna poverjenišтва poleg strokovnih oddelkov in strokovnega zastopstva tudi posebne zavode, kot na primer poverjenišтво za trgovino, zavod za zunanjo trgovino, poverjenišтво za finance, denarni in kreditni zavod, poverjenišтво za prehrano, nakupovalni zavod (NAVOD) itd. Namen teh zavodov naj bi bil povsem praktičen. Tako naj bi bilo zaradi pomanjkanja finančnih sredstev in deviz, potrebnih za uspešno izvajanje obnove in prenosa gospodarstva, potrebno koncentrirati kapital, prihranke in sploh vsa denarna sredstva v enem državnem zavodu v vsaki federalni enoti. To je bil v konkretnem slovenskem primeru takrat že delujoči Denarni zavod Slovenije pri Predsedstvu SNOS, ustanovljen z namenom, »da skrbi za osredotočenje in poenostavljanje denarnega prometa«. ⁴⁸

Kot pomemben organ načrtnega gospodarstva je ing. Dular postavil tudi sindikate. Takrat organizacijska oblika sindikata sicer še ni bila znana, znana pa je bila njegova vloga in naloga kot »šole komunizma«. Organizacija strokovnih zvez oziroma sindikatov naj bi se po Dularjevem mnenju opirala na splošni organizacijski sistem kakršen je bil v organizaciji ljudske oblasti. Povezanost strokovnih zvez naj bi bila torej na eni strani horizontalna, to je povezava vseh strok, vseh strokovnih zvez določenega okrožja ali federalne enote v enotne sindikate, na drugi pa naj bi bila vertikalna, pri čemer bi se povezovale istovrstne stroke prek federalnih združenj v enotno državno združenje posameznih strokovnih zvez, medtem ko pa bi bili vsi delavci in namščenci posameznih gospodarskih podjetij in ustanov združeni v skupni organizaciji Delavske enotnosti. Vendar pa je Dular za organizacije Delavske enotnosti v podjetjih menil, naj imajo takšno funkcijo, kot so jo imeli delavski zaupniki, medtem pa naj bi delovne pogoje, plače in morebitne spore med zaposlenimi in delodajalci urejali narodnoosvobodilni odbori, torej organi ljudske oblasti kot politično-oblastni organi, kajti podjetje in Delavska enotnost ne bi smela biti nasprotnika, marveč dejavnika, ki delata v interesu celote. Obema, tako podjetju kot Delavski enotnosti, pa je bila predvideno dana polna odgovornost za izpolnitev načrta. ⁴⁹

V organizaciji gospodarstva po načrtu, kakor ga je predstavil ing. Lojze Dular kot tisti obliki organiziranosti bodočega gospodarstva, ki bo najbolj ustrezala interesom skupnosti — ljudskim množicam in pa namenom ter re-

⁴⁸ Šnuderl, Dokumenti, 128, 155; Odlok o ustanovitvi Denarnega zavoda Slovenije pri Predsedstvu SNOS.

⁴⁹ Glej opombo 47.

zultatom narodnoosvobodilnega boja, so bili torej kot organi načrtnega gospodarstva predvideni na eni strani organi ljudske oblasti oziroma državni organi (Poverjeništvo ali ministrstvo za obnovo kot načrtna komisija tako pri centralni vladi kot tudi pri vladah federalnih enot, resorna poverjeništva ali ministrstva), na drugi pa sindikati kot organizacija enotnega delavskega razreda.

Kljub temu, da je ing. Dular z organizacijo gospodarstva po načrtu predlagal takšno gospodarsko življenje, ki naj bi najboljše zagotavljalo zastavljene cilje osvobodilnega boja tudi na socialnem področju, pa vendar iz njegovega referata ni mogoče neposredno razbrati bistvenih družbenoekonomskih sprememb, ki naj bi se zgodile v tem gospodarstvu. Še vedno je bila prisotna privatna lastnina oziroma privatni sektor kot eden bistvenih in materialno pomembnih sektorjev gospodarstva, ki naj bi imel vidno mesto pri organizaciji obnove in celotnega bodočega gospodarskega organizma. Hkrati pa prav dejstvo, naj bi bilo bodoče gospodarstvo organizirano po načrtu, katerega osnovni organizator in voditelj bi bila država oziroma njeni organi ter sindikati, ter dejstvo, da je ta državna oblast — oblast ljudskih množic z delavskim razredom na čelu, pomeni, da bi bilo takšno načrtno gospodarstvo dejansko mogoče le v spremenjenih družbenoekonomskih odnosih, to je v socialističnem družbenoekonomskem redu.

Razprava o tem Dularjevem referatu na sestanku Študijske komisije je pokazala v marsičem različno razumevanje načrtnega gospodarstva kot načela in to ne le v organizacijskem smislu, marveč tudi v smislu načel gospodarstva v novem družbenoekonomskem redu. Vprašanje družbenoekonomskega reda, v katerem naj bi se gospodarstvo po načrtu v bodočnosti razvijalo, je bilo eno glavnih.

O tem je največ govoril dr. Milan Lemež, ki je dokazoval, da je načrtno gospodarstvo v pravem pomenu besede možno le tedaj, ko je mogoče obvladati ves produkcijski aparat, kar pa je mogoče le v socializmu, ko je delovno ljudstvo lastnik proizvodjalnih sredstev. »Izvedba načrta samega pa zahteva obvladanje produkcijskega aparata, zlasti pa produkcijskih sredstev. Tak način gospodarjenja in tak gospodarski načrt pa sta izvedljiva samo v socialističnem družbenem redu, kjer je delovno ljudstvo, organizirano v socialistični državni skupnosti, lastnik in gospodar nad produkcijskimi sredstvi ter radi tega obvlada ta sredstva in odloča o svojih potrebah v okvirju razvitih produkcijskih sil.«⁶⁰ V socialističnem družbenoekonomskem sistemu je, kot je pojasnjeval Lemež, »motor« proizvodnje in razdelitve stremljenje po zadostitvi potreb ljudskih množic, medtem ko je v kapitalizmu ta »motor« stremljenje po profitu. Po njegovem mnenju je bilo mogoče za kapitalizem govoriti o načrtnem gospodarstvu le v določenih mejah, kolikor to zahtevajo strogo določeni smotri, na primer vojna in v kolikor to služi konkretnim interesom kapitala. Lemež je menil, da to ni načrtno, marveč usmerjeno ali organizirano vodeno gospodarstvo, ki ga usmerja konkretna situacija, na primer vojna, kateri se podredi vse gospodarstvo tudi v kapitalističnih državah. Ker pa vsled obstoja privatnega sektorja v bodočem gospodarstvu pač vsa proizvodjalna sredstva ne bi bila

⁶⁰ A IZDG, 458/I, 1; Zapisnik diskusijskega sestanka Študijske komisije z dne 13. in 14. XII. 1944.

v rokah ljudske oblasti-države, je menil, da ne bo mogoče govoriti o načrtnem gospodarstvu v tistem pomenu besede, kakor se ga je razumevalo v Sovjetski zvezi. Kot osnovni pogoj za uvedbo načrtnega gospodarstva v tem pomenu je poudaril potrebo upoštevati in izvajati načela ljudske demokracije tudi v gospodarskem življenju, ker bi sicer ostala oblast ljudstva zgolj formalnost, pa bo postala prava šele z likvidacijo kapitalizma, z odpravo privatne lastnine in privatnega sektorja gospodarstva nasploh. Pojasnil je, da gre seveda lahko le za načrt obnove gospodarstva in ne za načrtno gospodarstvo kot sistem. Do takšnega mnenja je prišel na podlagi dejstva, da je ing. Dular kot glavni organ načrtnega gospodarstva postavil Poverjenišтво za obnovo v funkciji načrtnih komisije. Glede organizacije gospodarstva po načrtu, kot ga je zasnoval ing. Dular, je zato dejal, da je to načrt obnove gospodarstva oziroma načrt njegove organiziranosti, ne pa načelo novega gospodarskega reda v okviru novih družbenoekonomskih odnosov.

Dejansko je že različno razumevanje in interpretacija samega pojma načrtno gospodarstvo in njegove vsebine pri Lemežu in Dularju kazalo na neenotno razumevanje organizacije gospodarstva po načrtu. V razpravi se tudi ostali gospodarski strokovnjaki, ki so se je udeleževali, niso mogli zediniti zlasti glede vprašnja enačenja pojmov načrtno in usmerjeno (dirigirano) gospodarstvo, še manj pa glede družbenoekonomske vsebine takšnega gospodarstva. Dular je v odgovor Lemežu dokazoval, da imata tudi Anglija in ZDA načrtno gospodarstvo, pri čemer pa pri obeh nastopa kot osnovni usmerjevalec interes privatnega kapitala, medtem ko pa naj bi bila pri nas usmerjevalka interesov država kot lastnik največjega deleža proizvodjalnih sredstev (kapitala). Načelnik Odseka za prehrano pri P. SNOS dr. Stane Pavlič je menil, da je zaradi obstoja državnega in pa privatnega sektorja, to je kapitalističnega, potrebno tudi pri nas voditi dirigirano gospodarstvo, kakršno je mogoče tudi v kapitalizmu. Načelnik Odseka za gozdarstvo Franjo Sevnik je dokazoval, da pojem načrtno gospodarstvo in sam njegov pojav ni samo značilnost socializma, saj se je v nekdanji Jugoslaviji tudi vodilo načrtno gospodarstvo, predvsem v gozdarstvu, kjer so se izdelali načrti za izkoriščanje in obnovo gozdov tudi do sto let naprej.

Lemež je bil tudi proti takšni organiziranosti sindikata, kot jo je predlagal Dular, po kateri naj bi bili skupno sindikalno povezani delodajalci in delojemalci. Po Lemeževem mnenju bi to pomenilo nadomestiti načelo prostovoljnosti pri sindikalnem povezovanju s prisilo, kar pa ni v skladu z načeli ljudske demokracije. Obveznost sindikalnega organiziranja, kakršnega je postavil Dular, je bila po Lemeževem mnenju značilnost fašizma in fašističnih sindikatov. Glede nalog oziroma vloge sindikata pa se ni strinjal s tem, naj bi plače, delovne pogoje in morebitne spore v podjetjih med lastnikom, to je državo ali privatnikom, urejali organi ljudske oblasti. Po Lemeževem mnenju bi to morali reševati sindikati, vendar na takšni, kot jih je predvidel Dular. Prav tako se ni strinjal z vlogo, ki jo je namenil Dular delavskim zaupnikom. Menil je, da morajo dobiti delavski zaupniki tudi pravico kontrole in soodločanja v proizvodnem procesu in ne le dolžnost sodelovanja.⁵¹

⁵¹ Prav tam.

V razpravi je dr. Lado Vavpetič navedel osnove bodočega gospodarstva, pri čemer je izhajal iz dejstva, da je bila v okviru narodnoosvobodilnega boja izvedena sprememba na političnem področju, zamenjani so bili glavni nosilci oblasti in uvedena nova oblika družbenega reda — ljudska demokracija. Gospodarstvo se mora tem spremembam prilagoditi, zato je navedel značilnosti, kakršne bo moralo imeti gospodarstvo v sistemu ljudske demokracije.

Kot gospodarske značilnosti ljudske demokracije, je navedel: dvig blagostanja vsem, ki živijo od svojega dela; obstoječi družbeni red ne more in ne sme biti v nasprotju z interesi ljudskih množic; zasebna lastnina in iniciativa, značilni za kapitalizem, bosta ostali, vendar pa ne smeta ostati instrumenta nasilja nad delovnimi množicami, zato je načelo ljudske demokracije, da ljudstvo oziroma ljudska država izvaja kontrolo nad njimi s pravico poseganja vanje. Zasebni iniciativi in dejavnosti je prepuščen svobodni razvoj tako dolgo, dokler ne pride v nasprotje s pridobitvami ljudske demokracije in interesi ljudskih množic. Da ne bi prišlo do tega, mora tudi gospodarstvo, kot vse ostalo javno življenje temeljiti na popolni kontroli javnosti. Nujna je uvedba organiziranega, načrtnega načina gospodarstva tudi zato, ker »smo kapitalno mnogo prešibka dežela, da bi mogli prenesti neorganizirani način gospodarstva«, kar naj bi pomenilo, da bomo morali vsa svoja sredstva uporabiti smotrno, in sicer za tiste potrebe, ki bodo pri sistematični izgradnji gospodarstva morale biti najprej zadoščene. Isto velja glede delovnih sil, ki nam jih bo silno primanjkovalo.⁵² Iz teh razlogov je nujna tudi obnova po načrtu, vendar pa mora biti njen pomen širši. V bistvu mora biti obnova izgradnja novega in ne le obnavljanje starega.

Iz tega kar je navedel Vavpetič, sledi, zakaj bo gospodarski sistem potreboval smotrno, organizirano in po načrtu vodeno gospodarstvo, katerega organizacija mora temeljiti na načelih ljudske demokracije.

Razprava na sestanku Študijske komisije je pokazala, da še vedno niso bili izoblikovani povsem jasni pogledi o načelih, značaju, organizaciji, obliki vodenja povojnega gospodarstva. Vsi gospodarski strokovnjaki, ki so sodelovali v razpravi na seji Študijske komisije, so se sicer strinjali, da mora bodoči gospodarski sistem ustrezati načelom ljudske demokracije, torej sistemu, v katerem imajo oblast ljudske množice, hkrati pa so vsi poudarjali obstoj in pomen privatnega sektorja in nujnost njegove vključitve v bodoče narodno gospodarstvo. Ob tem pa so poudarjali nujnost kontrole skupnosti oziroma države nad privatnim sektorjem. Nihče, razen Lemeža, pa ni v razpravi neposredno povezoval ali izpostavljajl vprašanja vodenja gospodarstva po načrtu z obliko in značajem družbenoekonomskih odnosov, v katerih se bo to načrtno gospodarstvo razvijalo. Vsem je bilo jasno, da se tudi na gospodarskem področju staro ne more in ne sme vrniti in da je treba odnose na tem področju prilagoditi novim odnosom na političnem področju, da bi bil resnično dosežen namen in cilj osvobodilnega boja, socialna osvoboditev. Vendar pa je diskusija pokazala težnjo po postopnem in ne pre nagljenem spreminjanju družbenoekonomskih odnosov predvsem iz praktičnega stališča, češ pomoč in sodelovanje

⁵² Prav tam.

privatnega sektorja v obnovi in prenovi gospodarstva je potrebna, zlasti še iz materialnega gledišča.⁵³

Edini, ki je povezoval načrtno gospodarstvo z odpravo vseh značilnosti kapitalističnih družbenoekonomskih odnosov, torej tudi z odpravo vseh oblik privatne lastnine, je bil dr. Milan Lemež. Kot osnovni pogoj za uvedbo in pravilno delovanje načrtnega gospodarstva je postavil uvedbo socialističnega družbeno-ekonomskega sistema, ki temelji na občeljudski imovini proizvajalnih sredstev. Glede tega je bilo Lemeževo stališče v načelu sicer pravilno, toda preveč radikalno glede na sam značaj in namen narodnoosvobodilnega boja, kakor je to izražala Izjava Tito-Ribar. Takratna pravilnost Lemeževega stališča je bila potrjena v praksi dve leti kasneje, decembra 1946, ko so bili z nacionalizacijo večine proizvajalnih sredstev podani osnovni pogoji za prehod na načrtno gospodarstvo v obliki petletnega gospodarskega načrta, znanega iz gospodarskega sistema Sovjetske zveze.

V

Zanimiva razprava se je na konferenci Študijske komisije razvila tudi v zvezi z valutarnim vprašanjem. Lavoslav Dolinšek, prvi predsednik Denarnega zavoda Slovenije, je v uvodnem referatu o tej problematiki opozoril na težavnost tega vprašanja in nujnost njegovega reševanja. Nakazal je na najpomembnejši problem, vprašanje zamenjave denarja. Predlagal je, da bi se denar oziroma različne valute, katerih je bilo takrat na vsem jugoslovanskem ozemlju deset, menjaval postopoma, pač glede na ozemlje, kot se ta osvobajajo. Tako naj bi na ozemljih, ki so bila takrat že osvobojena, Srbija, Vojvodina, Črna gora, Makedonija, uvedli kot enotno valuto za vse Nedičev dinar, medtem ko pa bi na že osvobojenih predelih, kjer je krožila kuna NDH (Srem, del Hrvaške, Bosne, Dalmacije) veljala ta denarna enota.

To je bila tudi ena največjih dilem, ki so bile v zvezi z reševanjem valutarnega vprašanja takrat na diskusijskem sestanku Študijske komisije. Ali naj se valutarna reforma izvede tako, da se uvede enotna dinarska valuta in se prepustijo okupatorske valute svoji usodi ali pa se najprej po že osvobojenih ozemljih in po ozemljih, ki se bodo osvobajala, vse tam krožeče okupatorske valute zamenja najprej v Nedičev dinar, kuno, v Sloveniji pa v lirski bon, nato pa te tri »glavne« valute zamenjajo v enotni državni denar.⁵⁴

Dolinšek je opozoril na zmedo, ki bi lahko nastala na denarnem področju že osvobojenih ozemelj, to je zaledja, če ne bi tam uvedli enotne valute. S tem bi se namreč krepili vplivi iz tujine oziroma bi se valutarni problemi držav,

⁵³ Prakticistično gledanje na privatni sektor kaže mnenje načelnika Odseka za trgovino pri P. SNOS Franca Novaka, ki ga je podal v uvodnem referatu o vprašanju zunanje in notranje trgovine na diskusijskem sestanku Študijske komisije 20. decembra 1944. Navezanost na privatno trgovino po vojni bi po njegovem mnenju imela vzroke v materialnih sredstvih privatne trgovine, njenih organizacijskih sposobnostih in trgovskih poslovnih zvezah. To bi po njegovem mnenju in tudi mnenju drugih (Vavpetiča, Dularja) morala ljudska oblast izkoristiti. A IZDG, 458/I, 1.

⁵⁴ O problematiki zamenjave denarja in dilemah, ki so se v zvezi s tem pojavljale, glej več v: Zdenko Čepič, Prispevek k proučevanju valutarne reforme leta 1945, Zgodovinski časopis, XXXVIII, 1984, 4, str. 321—334.

katerih denar je krožil po jugoslovanskem ozemlju, takrat že osvobojenem, kazali tudi na teh ozemljih v denarnem poslovanju. V zvezi s tem je zato opozoril, da bi imele negativne posledice, če bi se vse okupatorske valute, ki so krožile na jugoslovanskem ozemlju prepustile njihovi usodi, to je razvrednotenju. Po njegovem mnenju bi to najbolj prizadelo najširše ljudske množice, ki so imele majhne prihranke. Dr. Jože Pokorn pa je navedel uradno stališče Slovenije glede usode okupatorskih valut: prepustijo naj jih njihovi usodi, s čimer bi bili prizadeti špekulanti in vojni zaslužkarji. Na koncu je bilo iz gospodarskih in finančnih ter političnih razlogov vprejeta stališče, da se mora valutarna reforma izvesti za vso državo enotno.⁵⁵

Kot je iz te razprave na sestanku Študijske komisije sredi decembra 1944 mogoče razbrati, so slovenski gospodarski strokovnjaki, ki so na teh sestankih sodelovali, glede valutarnega vprašanja oziroma vprašanja zamenjave denarja in njegovega načina prišli do podobnih, če ne skoraj enakih problemov in njihovih rešitev kakor v Poverjeništvu za finance pri NKOJ.⁵⁶ Eni in drugi so se spraševali, ali prepustiti okupatorske valute njihovi usodi, to je razvrednotenju, in kakšne bi bile lahko posledice tega razvrednotenja okupatorskega denarja. Ugotovitev obojih je bila, da bi bili s takšnim reševanjem valutarne problematike in zamenjave denarja prizadeti bogati sloji, vendar bi bili še bolj prizadeti majhni ljudje, ki bi zgubili že tako borno denarno imetje in svoje majhne, večkrat življenjsko pomembne prihranke.

Ena od tem na konferenci Študijske komisije je bila v zvezi s finančno politiko ljudske oblasti. To je bilo bistveno vprašanje, povezano z gospodarskim življenjem, saj se je dotikalo dohodkov od oblike dohodkov in vira do njihovega razdeljevanja. Vprašanje ni bilo izključno gospodarskega značaja, ampak še bolj političnega, saj bi se moralo prek davčne politike potrjevati eno bistvenih načel ljudske oblasti: da so vsi organi ljudske oblasti organi državne oblasti za svoje območje upravljanja. To pa je pomenilo, da so morali imeti ti organi za opravljanje nalog oblasti neko materialno osnovo. V odloku Predsedstva SNOS o krajih, okrajih in okrožjih ter njihovih narodnoosvobodilnih odborih je bila tako med nalogami oziroma pravicami, ki so spadale v pristojnost NOO, tudi določanje proračuna.⁵⁷ V tem se je pravzaprav kazal odnos med nižjimi in višjimi organi državne oblasti, vse do centralnih.

⁵⁵ A IZDG, 458/I, 1; Zapisnik diskusijskega sestanka Študijske komisije z dne 13. XII. 1944 (o valutarni problematiki). Opozarjam, da so o valutarni problematiki, t. j. vprašanjih zamenjave denarja oziroma poenotenju valute, načinu in posledicah zamenjave razpravljali v okviru Študijske komisije že avgusta 1944 in to na osnovi prispevka L. Dolinška, Valutarni problemi in denarno vprašanje bodoče Jugoslavije (A IZDG, 480/II, 1) ter sestavka Današnja privredna i finansijska politika povereništva za narodnu privredu i povereništva za finance. Ta je vseboval misli sprejete na sestanku v Povereništvu za finance NKOJ 4. V. 1944. Reševanje valutarnega vprašanja v Sloveniji je torej temeljilo tudi na stališču osrednjega jugoslovanskega organa oblasti na finančnem področju. Zapisnik. 3. seje Študijske komisije z dne 22. VIII. 1944, PF, Inštitut za javno upravo, Arhiv L. Vavpetiča.

⁵⁶ Dr. Obren Blagojević, Naše financije u periodu narodnoosvobodilačke borbe 1941—1945, Istorija XX. veka, XIII, 1975, Institut za savremenu istoriju — Narodna knjiga, Beograd 1975, str. 130—131.

⁵⁷ Šnuderl, Dokumenti, 137, 167—176; Odlok P. SNOS o krajih, okrajih in okrožjih ter njihovih narodnoosvobodilnih odborih; člen 5, točka d.

Eno od vprašanj bodoče finančne problematike in finančne uprave, ki se je postavilo na diskusijskem sestanku Študijske komisije, je bilo vprašanje uvedbe gospodarstva na temelju proračuna na vseh ravneh organov oblasti, od najvišjega, pa do krajevnih NOO. Najbistvenejše pa ni bilo pri tem toliko vprašanje uvedbe gospodarstva po proračunu kot vprašanje razmerja med proračuni različnih stopenj organov ljudske oblasti. Prevladovalo je mnenje, da mora imeti ljudstvo neposreden vpliv glede vseh finančnih poslov, zlasti v pogledu predpisovanja in pobiranja davščin, kar se mora vršiti sporazumno z davkoplačevalci, ki tako sami za svoje območje — za svoj NOO ustvarjajo proračun. Hkrati pa je bilo predlagano, naj višji organi oblasti kontrolirajo proračun nižjih v pogledu njihovih potreb. Nižji organi ljudske oblasti naj bi sicer davščine pobirali, vendar pa bi denarna sredstva odvajali centralnim organom, ki bi nato narodnoosvobodilne odbore v okviru odobrenih proračunov dotirali.

Mnenje, da je vprašanje reševanja finančnega problema stvar, ki se tiče v prvi vrsti in predvsem države kot celote, torej najvišjega organa ljudske oblasti, ni bilo v razpravi Študijske komisije sporno, bilo pa je glede vprašanja samostojnosti dohodkov posameznih nižjih samoupravnih enot, okrožij, okrajev in krajev. Po enem od predlogov, ki je na koncu prevladal, naj bi namreč okrožjem pripadala trošarina na alkoholne pijače po načelu, da naj takšni davki in takse ostanejo tam, kjer so pobrani, za kar je bilo rečeno, da je to dejansko načelo samouprave, kajti »ohraniti moramo posameznim edinicam njihovo finančno samostojnost, ker bo le na ta način prišlo do izraza ljudsko samoodločanje«. ⁵⁸ Tako naj bi kraji kot najnižje samoupravne enote del svojih potreb krili iz dohodkov podjetij, ki so bila na njihovem območju, del pa bi dobili iz dotacij okrajev. Po tem načelu bi bila torej finančna samostojnost posameznih samoupravnih enot oziroma organov oblasti odvisna od razvoja gospodarstva na njihovem območju, kar pomeni, da bi imele večje dohodke tiste enote, katerih gospodarstvo (zlasti industrija) je bilo bolj razvito. Takšne samoupravne enote bi bile manj odvisne od deleža višjih enot, vsaj v materialno-finančnem pogledu od centralnih organov.

Nasploh pa naj bi davščine, ki bi bile predpisane za vso državo, pobirali v federalnih enotah, nato pa bi del, tisti, ki bi bil potreben za kritje skupnih potreb države, predali navzgor, del pobranih davkov pa bi federalna enota razdelila tudi navzdol v svoje osnovne samoupravne enote. Delež, ki naj bi ostal posameznim federalnim enotam, bi bil določen. Federalne enote bi gospodarile same; od njihovega uspešnega gospodarjenja, na primer z javno, to je skupno imovino, bi bila odvisna tudi dobrobit skupnosti; to je posamezne federalne enote. V zvezi s tem in različno stopnjo gospodarskega razvoja posameznih območij in federalnih enot je bilo v razpravi rečeno tudi, da je neuresničljivo misliti, da bodo morali biti davki v federativni državi za vse predele in samoupravne ter federalne enote enaki, saj imajo ljudje v različnih krajih različne potreb in so na različni stopnji razvoja, pa je zato potrebno finančna bremena predpisovati tako, da odgovarjajo kritju njihovih potreb. Stvar centralnih organov pa bi bilo ob upoštevanju teh dejstev uravnavati

⁵⁸ A IZDG, 458/I, 1; Zapisnik diskusijskega sestanka Študijske komisije z dne 22. XII. 1944.

to vprašanje za celotno državo. Seveda pa naj bi gospodarske uspešnejše federalne enote pomagale revnejšim in manj razvitim s tem da bi z določenim deležem, tistim, ki bi ga dajale državi, krile primanjkljaj revnejših federalnih enot; prav takšno načelo pomoči in solidarnosti pa naj bi veljalo tudi znotraj posameznih federalnih enot v pogledu krajev, okrajev in okrožij.

Bila pa so tudi nasprotujoča mnenja, po katerih naj bi bila vsa sredstva samoupravnih enot oziroma njihovih NOO vezana direktno na poverjenišтво za finance, torej na centralni organ, pobiranje davkov pa naj bi bilo urejeno tudi centralizirano, kvečjemu bi bilo določanje in pobiranje davkov prepuščeno samo federalnim enotam.

V zvezi z dohodki države, potrebnimi za reševanje finančne problematike, so v razpravi govorili tudi o konkretnih virih dohodka, o carinah in monopolih. Za enega od virov dohodka države so predlagali monopol, ki naj bi bili takšni kot v prejšnji državi, razen monopola na vžigalnike. Razprava se je razvila zlasti okoli predlaganega monopola na bencin oziroma nafto in njene derivate (pred vojno je bil državni monopol samo petrolej); s tem naj bi država namreč dobila kontrolo nad pogonskimi sredstvi in cestnim prometom (železnica je bila tako ali tako državna), hkrati pa bi imela držav s tem zagotovljene stalne proračunske dohodke, pri čemer ne bi tvegala direktnega spora s tujimi petrolejskimi družbami, ki so imele v svojih rokah skoraj vso jugoslovansko predelavo nafte.⁵⁹

VI

Posebno pozornost zasluži razprava o zadružništvu, njegovih načelih, konkretnih organizacijskih oblikah in njegovem pomenu za bodoče gospodarsko življenje in gospodarski sistem. Zadružništvo je namreč bilo področje v okviru gospodarstva, na katerem se je pričakovalo največ sprememb v smeri socializacije vasi oziroma kopiranja prakse Sovjetske zveze glede kolektivizacije in uvajanja kolhozov. Stališča, kakršna so zavzeli gospodarski strokovnjaki, ne le na seji Študijske komisije, ampak tudi na tako imenovani zadružni anketi 19. novembra 1944, ko so dejansko postavili osnove novega zadružništva v Sloveniji, takšna predvidevanja zavračajo.

Glavne osnove bodočega zadružništva je na konferenci Študijske komisije podal dr. Milan Lemež, ki je za zadružništvo dejal, da ne spreminja oblik družbenega reda in ne odpravlja kapitalizma, marveč samo omejuje izkoriščanje ter gradi temelje, da bodo družbeni odnosi spremenjeni s čim manjšimi težavami. Glede ukrepov, ki jih bo treba izvajati v bodočem zadružnem življenju, pa je Lemež trdil, da je potrebno imeti pred očmi pravilo, da so dopustni le tisti ukrepi, v katerih je ohranjeno načelo demokracije in prostovoljnosti.

Prav ob vprašanju prostovoljnega ali prisilnega članstva v zadrugah je bilo v razpravi tudi največ dvomov. Tako je na primer ing. Franjo Sevnik, načelnik Odseka za gozdarstvo, predlagal uvedbo gozdnih zadrug, v katere bi se morali (torej pod prisilo) vključiti vsi gozdni posestniki, predvsem majhni. Po njegovih podatkih je bilo namreč 60 % gozdov v lasti male posesti. Takšna prisilna gozdna zadruga naj bi pripomogla k večji racionalizaciji izkoriščanja

⁵⁹ Prav tam.

in vzdrževanja gozdov. Načelno so se drugi izrekli proti prisilnim gozdnim zadrugam in prisilnemu včlanjevanju v zadruge nasploh. Prevladalo je mnenje, da bo potrebno opraviti še veliko dela na kmetih, preden se bo pri njih vzbudilo zanimanje za kolektivno gospodarstvo. Zato bi bil prisilen način vključevanja v zadruge nesmiseln.

Tudi glede predloga dr. Vavpetiča, da bi uvedli višjo združno obliko od tedaj znanih, in sicer takšno, v kateri bi bila obdelava zemlje skupna, so bila mnenja nasprotujoča. Lemež je proti temu nastopil z argumentom, češ da bi s tem prehiteli razvoj, kar bi po njegovem mnenju pomenilo uvesti kolhozništvo. V načelu sicer ni bil proti temu, vendar šele po tem, ko bo »socializirana«, to je nacionalizirana tudi industrija. Lemež je menil, da je s kolektivizacijo obdelave sicer možno poskušati, pripomnil pa je, da se bodo ti poskusi verjetno ponesrečili, dokler ne bo struktura ostale družbe takšna, da bodo ustvarjeni pogoji za kolhozacijo, torej dokler ne bo spremembe v družbenih in ekonomskih odnosih v neagrarni proizvodnji. Vavpetič pa je vztrajal pri svojem predlogu o skupnem obdelovanju zemlje nemudoma, takoj po osvoboditvi. Kot primer, kjer bi bila takšna skupna obdelava zemlje možna, je navedel Kočevsko, kjer je bila zemlja zapuščena in brez lastnikov in kamor bodo naseljeni novi prebivalci, ki naj bi to zemljo obdelovali skupno.

Iz obdobja narodnoosvobodilnega boja je na Slovenskem znanih nekaj poskusov kolektivne obdelave zemlje, čeprav je bilo drugače osvojeno načelo in tudi praksa, da se vsa razlaščena, javna in tudi zapuščena zemlja dá v brezplačen užitek slovenskega ljudstva. Tako je na primer znano iz okrožnice okrožje Gospodarske komisije za ribniško okrožje iz začetka februarja 1944, da je treba vso razlaščeno in »emonsko« zemljo⁶⁰ obdelati kolektivno pod nadzorstvom odborov OF zato, »ker je ta način obdelave cenejši, lažji in uspeh večji« in ker »imamo še drugih razlogov, ki govore za kolektivno obdelavo.«⁶¹ Prav tako je Gospodarski odsek Pokrajinskega odbora OF za Štajersko v začetku septembra 1944 v zvezi z obdelavo zapuščene oziroma razlaščene zemljiške posesti priporočal kolektivno obdelavo.⁶² Razlogi za uvedbo kolektivne obdelave so bili torej prvenstveno praktičnega značaja, to je vprašanja delovne sile, vprežne živine in tudi poljedelskega orodja, česar vsega je primanjkovalo;

⁶⁰ Gre za posestva Kočevskih Nemcev, ki so jih ti ob preselitvi v »rajh« prodali nemški državi oziroma nemški družbi za naselitev skrbniških ozemelj (DUT), ta pa jih je prodala italijanski delniški družbi iz Ljubljane (ustanovljena 20. 11. 1941) — Emona (Zavod za kmetijstvo in nepremičnine — Istituto agricolo immobiliare di Lubiana). Italijani so nameravali na ta posestva naseliti svoje koloniste. 14. junija 1942 je IOOF izdal Odlok o dodeljevanju in upravljanju zemlje izseljenih Kočevarjev na osvobojenem ozemlju, s čimer je razlabil družbo Emona ter vsa posestva razglasil za narodno imovino, s katero razpolaga kot predstavnica slovenskega naroda OF. To pomeni, da so ta posestva postala del imovine, ki jo je upravljala Komisija za upravo narodne imovine, ustanovljena prav iz teh razlogov na zasedanju SNOS v Črnomlju februarja 1944. Kočevarskih posesti je bilo v ribniškem okrožju v kar 96 vaseh.

⁶¹ I IZDG, 731/I; Okrožnica OGK OF Ribnica, št. 212 z dne 12. II. 1944.

⁶² A IZDG, 655/II, 15; okrožnica POOF za Štajersko, gospodarski odsek z dne 5. IX. 1944. V zvezi s temi navodili, ki so priporočala skupno obdelavo, je dr. Metod Mikuž zapisal, da so bila zanimiva, da pa so se nagibala preveč na levo. M. Mikuž, Slovensko partizansko gospodarstvo v luči partizanskih dokumentov, Zavod Borec, Ljubljana 1969, str. 229.

bili pa so tudi politično obarvani. Prav praktični vidik skupne obdelave, ki ga je za zapuščena posestva na Kočevskem predlagal Vavpetič, je igral v tem primeru pomembnejšo vlogo kakor pa politično-razredni vzrok kolektivizacije, saj bi bila prav zaradi pomanjkanja vprežne živine, obdelovalnega orodja takšna obdelava bolj smiselna in tudi nujna.

Nasploh je razprava o vprašanih zadružništva na seji Študijske komisije pokazala, da je bila prisotna še vedno stara predstava o zadružništvu, tako glede organizacije in oblik zadrug, kakor tudi glede njihove vloge v novih družbenopolitičnih pogojih. V zvezi s tem je dr. Vavpetič pripomnil, da »bomo pravilno spoznali vlogo zadružništva in obenem dognali, katere zadruge naj pospešujemo le tedaj, če bomo zadružništvo presojali s kriterijama splošnih bodočih gospodarskih tendenc.«⁶³

O osnovah zadružništva in njegovi vlogi v bodočnosti se je razvila razprava že pred to konferenco Študijske komisije. Novembra 1944 je bil organiziran poseben sestanek gospodarskih strokovnjakov (t. i. zadružna anketa), ki so se ga udeležili tudi nekateri predstavniki političnega vodstva NOG. Marijan Breclj je tedaj dejal, da bo zadruga po svojem bistvu ostala samopomoč, vendar z novo vsebino.⁶⁴ Takšna je bila tudi nadaljnja usmeritev pri osnovanju novih osnov zadružništva, tako v okviru razprav na Študijski komisiji kot tudi v Navodilih za ustanavljanje in obnavljanje našega zadružništva, ki jih je izdal Glavni zadružni odbor za Slovenijo v začetku januarja 1945.⁶⁵ Že na zadružni anketi se je izoblikovalo mnenje, da je potrebno vse tipe zadrug obnoviti ob podpori ljudske oblasti. To naj ne bi veljalo za kreditne zadruge, katerih vlogo naj bi prevzel Denarni zavod Slovenije. Okoli usode kreditnih zadrug je bilo še največ dilem; tako je bilo eno od mnenj, da jih je potrebno samo depolitizirati, medtem ko se je dr. Milan Lemež zavzel za ohranitev kmetijskih kreditnih zadrug »rajfajznovega« tipa, s funkcijo »akumulatorja odvišnih denarnih sredstev našega gospodarskega življenja«. V nasprotju z mnenjem o odpravi kreditnih zadrug kot preživelih pa je bilo tudi mnenje Poverjeništvu za kmetijstvo NKOJ, ki je v kreditnih zadrugah videlo »glavni in morda edini instrument za reševanje kmetijskih kreditov.«⁶⁶ Seveda pa ni Poverjeništvu NKOJ-a računalo na vlogo, ki bi jo imel pri kreditiranju kmetijstva Denarni zavod Slovenije, kajti takšna institucija je bila v okviru narodno-osvobodilnega gibanja znana le v Sloveniji.

Na zadružni anketi je bilo tudi poudarjeno, da bo morala vsa kmetijska proizvodnja, namenjena za prodajo, iti prek zadrug. Prvenstveno naj bi se pričelo z organizacijo nabavnih in prodajnih zadrug, katere naj bi se razširile še v proizvodne zadruge oziroma kmetijske zadruge splošnega tipa. Nabavno prodajne ter konzumne zadruge pa naj bi postale konkurenca privatni trgovini. Zadruge, ki naj bi imele v novem gospodarskem sistemu po vojni prednost, bi bile torej nabavno prodajne, proizvodne in kmetijsko-pospeševalne.

Takšno mnenje glede obnavljanja zadružništva in njegove vloge v povojnem gospodarskem sistemu je bilo izraženo tudi na seji Študijske komisije

⁶³ A IZDG, 458/I, 1; Zapisnik diskusijskega sestanka Študijske komisije z dne 21. XII. 1944.

⁶⁴ A IZDG, 474/III, 7.

⁶⁵ A IZDG, 475/I.

⁶⁶ A IZDG, 475/I, 3; dopis Poverjeništvu poljoprivrede NKOJ 22. IX. 1944.

21. decembra 1944. Na teh osnovah, kakršne so bile položene za zadružništvo na Študijski komisiji ter na zadružni anketi, se je to področje razvijalo v prvem obdobju po vojni, do začetka petletke, ko je šel razvoj predvsem v smeri razvijanja kmečkih delovnih zadrug.⁶⁷

Za potrebe Študijske komisije je dr. Milan Lemež napisal tudi obsežen elaborat »Slovensko zadružništvo v preteklosti in bodočnosti«. V njem je podal zgodovinski oris slovenskega zadružništva v avstrijski dobi, v stari, »versajski« Jugoslaviji in poglede na zadružništvo v bodočnosti. Ta tretji del je končal 26. aprila 1945 in vsebuje že celotno politično usmeritev vodstva narodnoosvobodilnega gibanja in ljudske oblasti glede zadružne politike, ki je bila izražena tako v Kardeljevem govoru o glavnih nalogah zaledja kot tudi v deklaracijičasne vlade DFJ z dne 9. marca 1945. Lemež je v tem elaboratu strnil tudi vse misli o zadružništvu, ki so bile podane med slovenskimi gospodarskimi strokovnjaki na zadružni anketi ali v okviru dela Študijske komisije.

Na zadružništvo v bodočnosti je gledal realno; izhajal je iz dejstva, da obstajajo še vedno kapitalistični družbenoekonomski odnosi. Vlogo zadružništva je zato videl v njegovem prvotnem namenu, tj. v vzajemni samopomoči in samoobrambi proti izkoriščanju. Predvidel je več tipov zadrug, ki naj bi se povezale v enotno slovensko zadružno zvezo. To so bile: kreditne kmetijske zadruge »rajfajznovega« tipa, kmetijske nabavljalno-prodajne zadruge, kmetijske proizvodne zadruge, kmetijske strojne postaje, konzumne, obrtne in obnovitvene zadruge. Predvidel pa je tudi poseben tip zadruga za kolektivno obdelavo zemlje in kolektivno živinorejo. Nastanek takšnih zadrug je povezal z zaplenjeno zemljo in gozdovi tako na podlagi odlokov IOOF iz leta 1942 kot tudi Odloka AVNOJ-a iz novembra 1944. »Tu leži po vsej verjetnosti klica slovenskega kolhozništva,« je zapisal Lemež.⁶⁸

To pomeni, da je skupno obdelavo zemlje pogojeval sicer s skupno, narodno imovino, ki pa ni bila ustvarjena z vstopanjem kmetov v zadrugo-kolhoz z vso svojo zemljiško posestvijo, ampak so bili njen vir ukrepi v okviru »patriotične nacionalizacije«. To pa pomeni, da takšno kolhozništvo, kot ga je imel v mislih Lemež, ni istovetno s kolhozništvom in kolektivizacijo, znano tedaj v Sovjetski zvezi. Lemež je s takšnim načinom kolektivne obdelave zemlje dejansko pritr dil mnenju, ki ga je glede tega predlagal Študijski komisiji Vavpetič. Pri tem pa nista niti Lemež niti Vavpetič izhajala v zvezi s skupno obdelavo zemlje iz postavke, da je potrebno pri nas kopirati sovjetski zadružni — kolhozniški sistem. Vodila ju je predvsem praktična misel, kako najučinkoviteje in najracionalneje organizirati obdelavo velikih zemljiških površin na Kočevskem, ob pomanjkanju delovnega orodja, vprežne živine in tudi delovne sile.

Ob vprašanju obdelave zemlje in gozdov na Kočevskem ter kolektivne obdelave je bolj zanimiv kot pomemben za proučevanje načrtovanja bodočnosti

⁶⁷ V Sloveniji je bilo konec leta 1945 615 zadrug, od tega največ proizvodnih (296), nato kreditnih (195) ter nabavno-prodajnih (98); B. Petranović, *Političke i pravne prilike za vreme Privremene vlade DFJ*, Beograd 1964, str. 83. Kmečki delovni zadruzi sta bili v tem času v Sloveniji le dve; Statistični letopis 1953, str. 73, tab. 85.

⁶⁸ A IZDG, Zasebni arhiv dr. Milana Lemeža, fasc. 1, mapa 1.

⁶⁹ Prav tam.

zadružništva prispevek Steva Klavs, begunca iz Štajerske, z naslovom »Načrt za kolektivno izkoriščanje ozemlja bivše občine Čermošnjice«. ⁷⁰ V tem spisu, napisal ga je marca 1944, se je zavzel za kolektivno obdelavo zemlje na Kočevskem v obliki kolhoza, čeprav si je kolhozništvo predstavljal bolj po svoje, brez pravega poznavanja sovjetskega kolhozništva. Kolhoz mu je pomenil v prvi vrsti sinonim za način skupne obdelave zemlje. Do podrobnosti je v svojem prispevku izdelal predloge za ureditev kolhozov na Kočevskem in to »gozdnega«, v katerem bi potekala predelava lesa vse do končnih izdelkov, ter živinorejskega. V takšnem kolhozu naj bi bila vsa lastnina skupna, razen obleke posameznika. Določena bi bila delovna obveznost, in sicer tako: »Vsi delazmožni kolhozniki obojega spola delajo določen čas po svojih umskih in telesnih zmožnostih proti plačilu odkazano delo, kakor to določa strokovno osebje na upravnikovo pobudo ob sosvetovem pristanku ali obratno. Višina mezde je v skladu z občimi odredbami in konjunkturo v državi ter kupni moči pridelkov in izdelkov.« Kolhoznikom bi se izplačal le del mezde v višini, ki bi jo določal sosvet kolhoza na upravnikov predlog. Klavs je predlagal celo vzorec, kako naj bi bil kolhoz zgrajen, ter napravil finančni načrt za poslovanje kolhoza vse do predloga za dnevni obrok v skupni kuhinji.

Ta predlog za uvedbo kolhozništva na Kočevskem je bil seveda odklonjen kot nesprejemljiv in nerealen. Poudarjeno je bilo, da bo zapuščenca zemlja na Kočevskem tvorila državno posest in ne kolhozniško. Ko je Lemež predlagal kolektivno obdelavo te zemlje in ustanovitev zadrug, ni videl v njih toliko kolhoza sovjetskega tipa kot le klice nekega slovenskega »kolhozništva«, pogojeno s stanjem na zemlji, ki je postala državna lastnina.

Zadružništvo, zlasti kmetijsko, je bilo ocenjeno kot tista oblika združevanja drobnih proizvajalcev in potrošnikov, prek katere bodo mogli ti doseči najvišjo stopnjo svoje produktivnosti in s tem prispevati k dvigu tako svoje življenjske ravni kot tudi splošne družbene. Pomembno vlogo naj bi imele zadruge tudi pri uresničevanju načrtnega gospodarstva. ⁷¹

VII

Diskusijske sestanke Študijske komisije je treba imeti bolj kot »akademsko« razpravo o načelnih prašanjih bodočih gospodarskih poti, kar je tudi bilo opredeljeno kot njihova naloga. Pri tem ni šlo za neposredne priprave nekih praktičnih ukrepov, ki naj bi bili uporabljeni ob zlomu sovražnika in ob prevzemanju oblasti.

Ukrepe, potrebne ob prevzemu oblasti, so pripravljali odseki Predsedstva SNOS od jeseni leta 1944 dalje, o njih pa so razpravljali načelniki odsekov in predsedniki komisij na rednih sejah. V razpravah na Študijski komisiji so bile podrobnosti in praktični primeri z gospodarskega delovanja omenjeni in upoštevani le toliko, kolikor so bili značilni in ilustrirani za utemeljitev določenih načel bodočega gospodarskega življenja. Lado Vavpetič, sekretar Študijske komisije, ki je vodil delo in usmerjal razpravo na diskusijskih sestankih, je v zvezi z obliko delovanja in njihovimi nalogami poudaril, da bi bilo na-

⁷⁰ A IZDG, 474/IV.

⁷¹ A IZDG, 475/I; Navodila za ustanavljanje in obnavljanje našega zadružništva.

pačno, če bi gospodarske probleme v prvi vrsti reševali s političnimi argumenti, kajti gospodarske probleme je potrebno reševati v prvi vrsti z gospodarskih vidikov, s političnih pa jih je potrebno kontrolirati.

Izhajajoč iz dejstva, da bo bodoča ureditev države federativna, torej skupnost enakopravnih in suverenih narodov, je Vavpetič v razpravi opozoril, da se to načelo federativnosti prenaša tudi na gospodarsko področje, pri čemer je poudaril, da »živimo v fazi ustvarjanja naše nove države in še nimamo točno ugotovljenih učinkov tega načela (tj. federalizma — op. Z. Č.)«. Ker pa pomeni federativna ureditev tudi zagotavljanje suverenosti vseh narodov Jugoslavije, je potrebno to razumeti tudi tako, da le ti »od svoje suverenosti odstopijo skupni državi toliko in tisto, kar je zaradi skupnega življenja v skupni državi potrebno«. S tem je Vavpetič zavračal pomisleke, češ da je v diskusijah o načelih bodočega gospodarstva preveč slovenske problematike, ko pa je vendar prav na gospodarskem področju potrebna enotnost ter močna centralizirana uprava državnih organov. Vavpetič je o tem dejal: »Če sedaj torej mislimo o naših slovenskih problemih, preiskujemo potrebo, ki jih moramo zadovoljiti, da bo razvoj mogoč, iščemo tiste značilnosti, ki zahtevajo posebno ureditev. Obenem iščemo tudi tista polja, ki smotrno zahtevajo zaradi uspešnega izvajanja skupno ureditev, ki jo moramo urediti s skupnimi napori. Obenem bomo spoznali tisto, kar moramo zavirati, da ne bi škodilo skupni državi. Le če bomo svoje razmere dobro poznali, bomo vedeli tudi kako jih bomo povezovali v skupnosti. Le tako bomo tudi skupno državo trdno in čvrsto zgradili. Tako pa bomo prišli tudi do tega, da bomo pri vsem, tako pri zaščiti naših slovenskih interesov in pri zaščiti skupnih interesov, ki so ravno tako naši, upoštevali izključno samo stvarne, objektivne vidike. Tako bomo najbrž tudi ostalim federalnim edinicam mnogo koristili.«⁷²

Kljub »akademski« razpravi in načelnim rešitvam, ki jih je dala razprava v okviru Študijske komisije iz objektivnih razlogov, to je še vedno trajajoče vojne in zato tudi nemožnosti uvajanja resničnih praktičnih ukrepov na gospodarskem področju, pa se je marsikatera zamisel, mnenje, izrečeno v teh razpravah na sestankih Študijske komisije pri Predsedstvu SNOS ali pa zapisano v raznih študijah, predanih Znanstvenemu inštitutu ali Študijski komisiji, izkazalo za pravilno in politično ustrezno ter je služilo pri praktičnem oživljanju in organizaciji gospodarstva, ko so nastopili pogoji za to — osvoboditev.

VIII

Iz pomladi 1945, ko je bila že znana usmeritev gospodarskega razvoja in njegov družbenoekonomski značaj, je tudi daljši prispevek o tem bistvenem vprašanju nadaljnjega razvoja političnih in z njimi ozko povezanimi ekonomskimi odnosi. To je bila 73 tipkanih strani dolga študija dr. Lada Vavpetiča »O smotrnem gospodarstvu pri nas«. V tej študiji je Vavpetič upošteval osnovne postavke o gospodarskem razvoju in njegovem značaju, ki jih je navedel v

---

⁷² A IZDG, 458/I, 1; Zapisnik diskusijskega sestanka Študijske komisije z dne 15. XII. 1944.

predavanju po beograjskem radiu februarja 1945 Kardelj,⁷³ hkrati pa je v njem strnil vse ugotovitve, ki so bile do tedaj o problematiki bodočega gospodarstva narejene, še zlasti pa referat ing. Lojzeta Dularja »Organizacija gospodarstva po načrtu«. Upošteval je tudi ugotovitve in sklepe, ki so nastali na osnovi razprav o tem Dularjevem referatu in o drugih vprašanih, obravnavanih na sestankih Študijske komisije decembra 1944, pa tudi Kidričevo mnenje o mirnem prehodu iz stanja državnega kapitalizma v socializem s pospešenim uveljavljanjem državnega gospodarskega sektorja v rokah novih nosilcev državne oblasti.⁷⁴

Ta Vavpetičeva študija je bila po njegovih besedah le »pobuda za razmišljanje« in je imela namen »podati samo nekaj spoznanj in ugotovitev, ki sledijo iz pravilnega razumevanja ljudske demokracije in iz pridobitev narodno osvobodilne borbe glede na bližnje stanje našega gospodarskega in socialnega razvoja«.

V svoji obsežni študiji je Vavpetič izhajal iz dejanskega stanja, kar je pomenilo, da »moramo za dogledni čas še računati s kapitalističnim gospodarstvom«. Vavpetič je prevzel že znano strukturo gospodarstva po vojni s tremi sektorji, kateri je dal politično težo Kardelj v predavanju po beograjskem radiu.

Ker je dejansko privatni faktor gospodarstva, ki je temeljil na privatni lastnini proizvodnih sredstev in na zasebni pobudi lastnika le-teh, v gospodarskem delovanju predstavljal značilnost kapitalističnega družbenoekonomskega sistema, torej tistega, ki je pomenil tlačenje osnovnih ljudskih množic, zlasti delavskega razreda, je bilo potrebno ta sektor vpeti v politični sistem ljudske demokracije. Glede privatne lastnine in zasebne pobude je bil zato Vavpetič mnenja, da mora imeti skupnost pravico kontrole nad njima, da se ne bi izrodili v orodje proti njej, proti delovnim ljudem in osnovnim ljudskim množicam kot nosilec politične oblasti ljudske demokracije. Kot eno osnovnih oblik nadzora nad privatno lastnino in zasebno pobudo v gospodarstvu je predlagal kontrolo dobička in določanje cen. Zlasti dobiček je označil kot neposredni izraz gospodarske dejavnosti posameznika in njegove zasebne pobude in kot vodilo gospodarskega delovanja privatne lastnine v kapitalizmu. Zavzel se je za javnost nadzora nad gospodarskim življenjem, kajti kot pravi je to pogoj za uresničitev ljudske demokracije brez birokratskega nadzora. Ljudska demokracija na gospodarskem področju bo resnično realizirana »le tedaj, če ljudje ne bodo stali ob strani, temveč se bodo zanimali za vse probleme gospodarstva

⁷³ Edvard Kardelj je imel 13. februarja 1945 po radiu Beograd predavanje »O današnji poglavitni nalogi zaledja«, v katerem je izrazil stališče najvišjega vodstva jugoslovanskega narodnoosvobodilnega gibanja in države do gospodarstva in njegovega nadaljnega razvoja glede na dejstvo, da je bila v narodnoosvobodilnem boju izvedena sprememba nosilca politične oblasti. V tem predavanju je bila prvič uradno napovedana sestava gospodarstva po vojni, to je mešano gospodarstvo s tremi sektorji: prevladujočim državnim, združenim in privatnim. Takšna sestava je po Kardeljevih besedah ustrezal socialni strukturi nove demokratične oblasti. Za privatni sektor je napovedal svoboden razvoj, vendar z državnim nadzorom, ki se naj bi kazal predvsem prek kreditne politike kot »ekonomske intervencije države demokratičnih ljudskih sil.« Edvard Kardelj, Pot nove Jugoslavije, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1946, str. 101.

⁷⁴ Glej op. 29 in 46.

in bodo o njih razpravljali, če bodo svojo poklicno dolžnost izpolnjevali z vnemo, ki se ne rodi samo zaradi zaslužka, temveč iz interesa doseči uspehe...» Sicer pa se je Vavpetič zavzel za to, da bodo morali poslej sestavljati gospodarski organizem tisti, ki h gospodarskemu uspehu prinašajo svoj delež, torej delovni ljudje in ne več samo podjetniki, lastniki podjetij, kajti gospodarske dejavnosti ne bo mogoče več soditi samo po njihovi pobudi in njihovem privatnem interesu ter želji po dobičku.

Nasplošno je Vavpetič v svoji študiji zavzel do privatnega sektorja gospodarstva pozitiven in strpen odnos, poudarjal je njegovo veliko in pomembno vlogo pri izvajanju obnove po osvoboditvi. Seveda pa je zaradi značaja privatnega sektorja, to je privatne lastnine nad proizvajalnimi sredstvi in privatne pobude, ki ji je njena težnja po dobičku prvenstvena pred interesi skupnosti, opozarjal na nujnost kontrole nad njim. Privatni sektor z vsemi svojimi značilnostmi ne bi smel priti v nasprotje z interesi skupnosti, torej z interesi oblasti ljudskih množic. Zato je kot enega izmed ukrepov nad privatnim sektorjem v bodočem gospodarskem sistemu, poleg nadzora dobička in cen, predlagal odpravo anonimnosti kapitala v gospodarskih podjetjih. To sicer sam po sebi ne bi bil noben radikalen ukrep, ki bi kakor koli spreminjal že ustaljene družbenoekonomske odnose, saj je po Vavpetičevem navajanju storila pred vojno enako že Anglija in tudi fašistična Italija, vendar pa bi tak ukrep preprečeval skrivanje kapitala oziroma bi omogočil kontrolo nad njegovim porabljenim. To pa bi pomenilo možnost odkrivanja tistega kapitala, ki je padel pod Odlok Avnoja o prehodu lastnine v državne roke, kar pa je pomenilo vir za krepitev državnega sektorja.

Kot merilo uspešnosti gospodarjenja je Vavpetič postavljajl »gospodarsko delovanje, ki v največji meri zadeva interese skupnosti«, ne glede na sektor lastništva. Menil je, da sme biti poseganje države nasproti zasebnemu sektorju narekovano le po interesih skupnosti. Vloga države pri vodenju gospodarstva naj bo samo posredna. Bodoči odnos države do zasebnega sektorja bi moral biti le odnos opazovalca, ki poseže v dogajanje, ko se prične stvar njega neposredno tikati, ko pride privatni sektor v neposredno nasprotje z interesi skupnosti, to je z interesi politične oblasti. Država naj bi imela sicer popoln pregled nad gospodarstvom, vendar pa naj bi bile oblike ukrepov državnega vmešavanja v gospodarstvo predvsem usmerjevalne, vzgojne, strokovne in le izjemoma prisilne. »Bodoča gospodarska politika države do zasebnega podjetništva naj bi bila aktivna tam, kjer gre za podjetniško delavnost v odnosu do potrošnikov, do kroga, ki je izven podjetnikov samih. Tu naj izvršuje nadzorstvo, odpravlja škodljive oblike in metode ter pospešuje tiste, ki so skupnosti koristne.«

Glede odnosa v privatnem sektorju, odnosa med kapitalisti, pa je Vavpetič zastopal stališče, da v tem primeru ni potrebna intervencija države. Menil je, da svoboden razvoj privatnega sektorja, konkurence v okviru njega samega ne pomeni nobenega nasprotovanja pridobitvam narodnoosvobodilnega boja. Tako je jasno zapisal: »Zasebno podjetništvo bo ostalo gospodarsko udejstvovanje, ki naj se razvije po njemu odgovarjajočih zakonih. Kdor ima možnosti, da v njem sodeluje, bo moral tudi sam vzdržati, kdor tega ne bi zmožel, bo

imel še vedno priliko dobiti svojim sposobnostim in svoji delavnosti odgovarjajočo zaposlitev drugod.«

To je pomenilo, da se je Vavpetič zavzel dejansko za liberalističen odnos gospodarjenja v okviru samega privatnega sektorja, kar po njegovem mnenju ne bi škodilo celotnemu narodnemu gospodarstvu, marveč bi mu utegnilo celo koristiti. Tisti, ki bi v konkurenčnem boju znotraj privatnega sektorja propadli, bi iskali rešitev v državnem. Takšna je bila torej perspektiva, ki jo je Vavpetič v svojem prispevku namenil privatnemu sektorju narodnega gospodarstva v bodočem gospodarskem sistemu.

V mešanem gospodarskem sistemu, kot je bil zasnovan, s tremi sektorji, je bila predvidena nesporna vodilna vloga državnega sektorja iz dveh vzrokov. Prvi je bil njegova prevladujoča ekonomska moč, katere temelje bi predstavljala imovina predvojne države, banovine, samostojnih občin, državno premoženje okupatorskih držav na slovenskem ozemlju ter imovina, ki je postala državna na osnovi Odloka AVNOJ z dne 21. 11. 1944. Kot drugi pa je razumeti to ekonomsko moč kot materialno podporo politični oblasti ljudskih množic. Prvi vzrok je zato materialnega, drugi pa političnega značaja.

Ker državni sektor oziroma državna lastnina ni značilnost samo socialističnega družbenoekonomskega sistema, katere pa bi ne bilo tudi v drugih državah, je vodilno in njemu odgovarjajočo vlogo dajal prav značaj oblasti, tiste oblasti, kateri je ta sektor gospodarstva pomenil materialno oporo. Državni sektor je imel zaradi drugačnega značaja politične oblasti, kot ga ima oblast v kapitalizmu, tudi sam drugačen značaj. Glede na značaj politične oblasti, ki je bila v rokah ljudskih množic z delavskim razredom na čelu, je imel tudi državni sektor tak značaj. Prav zato je Vavpetiču ta sektor gospodarstva pomenil tisti potencial, ki bo preoblikoval celotno sestavo gospodarstva, izrinil privatni sektor gospodarstva, vendar ne s političnimi ukrepi, marveč z ekonomskimi. Vavpetič se je namreč zavzemal za konkurenčni tekmovalni donos med državnim in privatnim sektorjem in menil, da bi takšno tekmovanje pomenilo vzpodbudo in gibalo razvoja državnemu sektorju. Izrazil je prepričanje, da bodo državna gospodarska podjetja gospodarsko zdrava le, če bodo sposobna zdržati tekmo s privatnim sektorjem na osnovi istih metod, kot je deloval privatni sektor. Poudarjal je nujnost voditi državna gospodarska podjetja na izključno komercialen način, enako kot privatna.

Dejansko se je Vavpetič zavzel za enak način gospodarskega delovanja in tudi ustroja državnih in privatnih podjetij. Takšna konkretna oblika organiziranosti, ki bi bila najbolj primerna, je bila po njegovem delniška družba, kot sicer značilna kapitalistična oblika združevanja kapitala. Ker pa bi bila po njegovem predlogu odpravljena anonimnost kapitala-delnic v delniških družbah, bi zaradi tega ljudska oblast dobila možnost kontrole nad temi delnicami, zaradi česar pa takšno združevanje kapitala ne bi imelo več značaja in značilnosti kapitalističnega gospodarskega organizma. Večina delnic bi bila v rokah države, ljudske oblasti. Po tej inačici, ki jo je predlagal Vavpetič, bi bilo tako vodstvo podjetij povsem v rokah ljudske oblasti, ljudskih množic oziroma države. Seveda bi bil ob državnih delnicah prisoten tudi privatni kapital, vendar pa bi bil s tem odtegnjen privatnemu sektorju, saj bi bila s prevlado državnih delnic v takšni delniški družbi ta dejansko državno podjetje.

Vavpetič je predlagal tudi način, po katerem bi država dobivala vedno večji vpliv na privatni sektor. Predlagal je, da bi država kot lastnik večjega števila delnic dala del teh na trg, s čimer pa se ekonomsko ne bi bistveno oslabila. Te delnice pa bi pokupili privatniki, ki bi na ta način postali podrejeni državnemu sektorju in državnim interesom v gospodarstvu, saj bi država še vedno imela prevladujoče število delnic. Država bi na tak način dobila kontrolo nad njihovim kapitalom, imela več članov v upravnem in nadzornem svetu tako organizirane delniške družbe. Ta Vavpetičev predlog je pomenil obliko slabitve privatnega kapitala s povsem ekonomskimi mehanizmi delovanja kapitalističnega gospodarstva, dejansko brez neposrednih političnih ukrepov ljudske oblasti. V takšnem načinu slabitve privatnega sektorja na eni strani in krejitvi državnega na drugi, je mogoče na konkretnem predlogu videti način formiranja državnega gospodarskega sektorja po evlucijski poti, o čemer sta govorila Kardelj in Kidrič.

Glede vodenja državnega sektorja se je Vavpetič zavzel za enotno centralizirano upravo. To bi po njegovem mnenju omogočilo vodenje enotne investicijske politike, omogočen bi bil pregled nad vsem poslovanjem državnih podjetij, razdeljevanje dobička bi bilo skoncentrirano na enem mestu itd. Takšno predlagano organizacijo državnega gospodarskega sektorja je primerjal z organizacijo holding kompanije, pri čemer naj bi državna podjetja poslovala samostojno, medtem ko bi se kapital in dobiček zbirala v skupni državni blagajni, potem ko bi bila zagotovljena njihova amortizacija. Takšen značaj in organizacijo kot holding družbe naj bi imela Komisija za upravo narodne imovine ali pa DUND — Državna uprava narodnih dobara. Ta je takšno organizacijo in značaj dejansko tudi imela, potem ko je bil sprejet njen pravilnik (9. februarja 1945).

Kot naslednjo pozitivno stran takšne oblike državnih gospodarskih podjetij je navedel možnost, s katero bi bili delavci zaposleni v teh podjetjih zainteresirani za razvoj le-teh. Delavci, zaposleni v podjetju, bi lahko združili sredstva in kupili določeno število delnic od države ter s tem pridobili pravico do mesta v vodstvu podjetja prek svojega zastopnika. S tem pa bi bili po mnenju Vavpetiča ti delavci še bolj zainteresirani za uspešnost gospodarjenja podjetja, v katerem delajo in katerega delničarji — »solastniki« bi bili. »Na ta način,« je zapisal Vavpetič, »bi bilo delniško družbo, ki je bila doslej izrazito kapitalistična oblika, vsaj v nekih primerih preoblikovati tako, da bi služila interesom ljudstva.«

Za tretji predvideni sektor povojnega gospodarstva — zadružni, je Vavpetič menil, da je njegov osnovni namen v tem, da vzbuja kolektivno pobudo v zasebnem gospodarstvu. Opozoril je na to, da bo zadružništvo kot gospodarski pojav koristilo v političnem pogledu le tedaj, če se bo razvijalo po strogih gospodarskih zakonih; pogoj za ustanovitev zadruga je na eni strani gospodarska potreba in tudi možnost za to, na drugi strani je potrebna »pobuda od spodaj«. Seveda pa bo po Vavpetiču do take pobude prišlo lahko šele tedaj, ko bo zadruga kot gospodarska organizacija pokazala svoje gospodarske uspehe in upravičenost. »Zavedati se moramo, da pri nas gospodarska usmerjenost našega ljudstva, zlasti kmetov ni taka, da bi bili ljudje lahko zaupljivi in da bi jih bilo lahko prepričati o potrebnosti naporov za nove oblike gospodar-

jenja,« je opozoril na pomembno dejstvo pri uvajanju združništva. Kot osnovno nalogo države oziroma ljudske oblasti je zato navedel stalno propagando in izobraževanje in s tem ustvarjanje nove miselnosti.

Glede odnosa ljudske oblasti oziroma države do združništva je zastopal stališče, da mora biti vloga posredna in pospeševalna, zlasti, kar se tiče nastajanja zadrug. To naj bi veljalo zlasti za ugodna posojila, bil pa je proti temu, da bi država zadrugam nudila stalne olajšave, ker sicer ni moglo priti nikdar do pravnega gospodarjenja zadrug na »komercialni osnovi«. To je pomenilo, da bi morala glede ustanavljanja zadrug priti pobuda od spodaj in da bi morala biti vloga države pri tem le posredna.

Vavpetič se je zavzel za razvoj produktivnega združništva, to je produktivne zadruge in tiste nabavno prodajne zadruge, ki imajo s proizvodnjo neposredno zvezo, medtem ko je menil, da je potrebno manj konzumnih zadrug. Seveda pa naj bi bil takšen razvoj odvisen od političnega položaja in interesov, saj bi bilo potrebno pospeševati tiste tipe zadrug, ki bodo gospodarskemu razvoju nasplošno in s tem tudi političnemu položaju najbolj koristile. Za združništvo na vasi pa je menil, da bi ga bilo potrebno organizirati tako, da bi bila vse kmetijska dejavnost na vasi združena v enoten organizem, to je takšno obliko, za katero je Vavpetič dejal, da bi morala biti podobna kolhozom. Opozoril je tudi na potrebo pospeševanja združništva v obrti, kajti obrt bo morala biti tudi pomemben faktor povojnega gospodarskega razvoja.

V svoji študiji se je dr. Lado Vavpetič dotaknil tudi drugih vprašanj in dilem bodočega gospodarskega razvoja in njegovega ustroja. Tako je na primer ob vprašanju obnove poudaril, da govoriti o obnovi po vojni ni dovolj, govoriti je potrebno bolj o izgradnji, ki mora biti z obnovo sočasen proces. V zvezi z njo se je zavzel za izgradnjo tistih gospodarskih panog, na katerih bo slonelo bodoče narodno gospodarstvo, prvenstveno industrije. Ob tem pa je spet načel vprašanje, kakšne industrijske obrate je potrebno graditi — velike ali majhne. Kot bolj rentabilne in smotrne je navedel velike obrate, hkrati pa je opozoril na slabosti takšne usmeritve, kajti gradnja takšnih industrijskih obratov bi zahtevala veliko sredstev, časa in delovne sile, kar pa bo po vojni primanjkovalo, pa tudi čas obnove in izgradnje ne bi smel biti predolg. Glede denarnih sredstev za obnovo in izgradnjo je predlagal mobilizacijo vseh možnih sredstev, pa tudi čim večje zadolževanje, kajti, kot je pojasnil, je to značilnost vseh modernih držav. V zvezi z obnovo in izgradnjo in njeno usmeritvijo v izgradnjo industrije kot bodoče vodilne gospodarske panoge je opozoril tudi na pojav, ki bo posledica takšne gospodarske politike. To je škodljivo nasprotje med mestom in vasjo, ki bo nastalo, kar pa ni le gospodarski, marveč tudi politični problem. Pri takšni bodoči usmeritvi gospodarstva, ko bo prednost v industrijski izgradnji, pa je opozoril na to, da se ne bi smelo pozabljati na kmetijstvo. »Pri gradnji gospodarstva moramo nadalje imeti v vidu tudi cilj odpraviti škodljivo nasprotje med mestom in deželo... Odprava te razlike nam je potrebna zaradi narodne *politične enotnosti* (podčrtal Z. Č.). Zato bi bilo napačno, če bi vso gospodarsko delavnost usmerili samo na eno polje, mogoče samo k industriji, opuščali pa bi npr. izgradnjo kmetijskega gospodarstva... Harmonična gradnja vsega gospodarstva nam nadalje tudi edino kaže, kakšne so možnosti produkcije glede na delovne sile, kakšne so v tem pogledu tudi po-

trebe, kaže nam, katera produkcijska veja je najbolj nujna in v kakem obsegu. Le na ta način moremo priti do stabilne gospodarske politike.«

Ob tako zastavljenem bodočem gospodarskem razvoju je poudaril še nujnost ekonomične graditve gospodarstva v tistih predelih, kjer so za to naravne možnosti, med katere je prištel tudi delovno silo. Zato je predlagal za razvoj slovenskega gospodarstva opustitev vseh tistih panog, v katerih imajo drugod boljše pogoje. Zavzel se je za čim večjo gospodarsko osamosvojitve Slovenije, za kar pa ima ta svoje pogoje in tudi meje prav v naravnih pogojih; torej je predlagal razvoj zlasti tistih gospodarskih vej, za katere so v Sloveniji dani vsi pogoji — surovine, energija, delovna sila. Graditev gospodarstva v Sloveniji na teh osnovah pa je postavil kot pogoj za razvoj in graditev gospodarstva v celotni državi, kar je izrazil z besedami: »Ozkogrudno, gospodarsko nesmoterno in nezdržljivo s tem, da živimo v skupni državi, pa bi bilo če ne bi spoznali, da moramo vse gospodarstvo v državi imeti za enotno ter da mora izgraditev našega gospodarstva služiti dviganju celotnega gospodarstva v vsej državi... Zato moramo skrbeti za povezavo našega gospodarstva z ostalimi v državi, ki morajo biti zgrajena po istih načelih, ter dopuščati enak življenjski standard vsem v produkciji zaposlenim.«

Ob vseh teh načrtih, predvidevanjih in predlogih za povojno gospodarsko graditev pa se je tudi Vavpetič dotaknil vprašanja vloge načrta v bodočem gospodarstvu. Kot je zapisal, gospodarstvo v prihodnje ne bo vodeno več po interesih posameznikov, pač pa po interesih tistih, ki so nosilci politične oblasti, torej po interesih ljudskih množic in delovnih ljudi. Po njegovem mnenju to ne bo načrtno gospodarstvo, takšno, kot je bilo znano takrat v Sovjetski zvezi, marveč usmerjevalno gospodarstvo. To je pojasnjeval z različnostjo strukture gospodarstva. Medtem ko so bila vsa proizvodna sredstva v Sovjetski zvezi v lasti države (obstajal je le državni — socialistični sektor), pa je bil pri nas predviden še vedno obstoj treh sektorjev, od katerih je mogoče privatnega in združnega šteti še za privatno lastnino, torej je obstajal še kapitalistični sektor. Zlasti glede privatnega sektorja je menil, da zanj ne more veljati gospodarski načrt v tistem pomenu, kot ga je bilo razumeti za Sovjetsko zvezo, kajti zanj veljajo drugi ekonomski zakoni, na katere pa država nima odločnejšega vpliva. Sicer pa se je že v načelu zavzel le za posreden odnos države do privatnega sektorja in njegovega ekonomskega delovanja, ki naj bi se razvijal svobodno po svojih ekonomskih zakonih ponudbe in povpraševanja.

Prav zaradi takšne strukture gospodarstva pa je uresničevanje vsakega načrta ali programa odvisno bolj od politične dozorelosti, pravilne gospodarske in politične propagande kot pa od državne, birokratske prisile. Vavpetič je skušal ločiti pojem načrta od programa, čeprav je programu dal v bistvu enako vlogo kot načrtu, to je zastavljanja gospodarske politike države za določeno dobo. Program, ki naj bi bolj približno predvideval gospodarski razvoj kot »plan« v socialističnem gospodarstvu prav zaradi strukture gospodarstva, naj bi bil obvezen za vse, ki so v kakršnem koli proizvodnem odnosu do države. Tako je bil v državnih podjetjih mišljen kot obvezno pravilo, tako kot v Sovjetski zvezi, medtem pa bi v združenem sektorju, ki je bil sicer privatni, vendar s kolektivno pobudo, usmerjeno v interese skupnosti, pomenil program moralno in politično obveznost. To pa bi dejansko pomenilo upoštevati želje in navodila

ljudske oziroma državne oblasti. Torej naj bi načrt-program ne veljal obvezno samo za privatni sektor. Zanj je predvideval izvajanje načrta-programa s sredstvi nadzora, zlasti pa s propagando. Kot pomembno sredstvo vpliva ljudske oblasti oziroma njenih nosilcev (ljudskih množic z delavskim razredom na čelu) na gospodarski razvoj privatnega sektorja pa je navedel vlogo delavskih sindikatov. Ti naj bi imeli glede na to, kdo so nosilci oblasti v državi, enake interese kot državna oblast. Kot taki bi lahko direktno vplivali na tok proizvodnje v delovni organizaciji, hkrati bi bili politično sredstvo za vplivanje na gospodarski razvoj.

Na koncu svojega razglabljanja o bodočem gospodarstvu in kako naj bi bilo najbolj smiselno organizirano, je Vavpetič obravnaval tudi organe, ki naj bi tako organizirano gospodarstvo vodili. Glede na udejstvovanje države v delovanju gospodarstva (to je na oblastno delovanje na eni in na posredno, tehnično na drugi strani) so bili tako razdeljeno predvideni tudi ti organi. Oblastveni gospodarski organi so bili predvideni za izvajanje celotne gospodarske politike z metodami določanja, odločanja in po potrebi tudi prisile. To bi bili dve vrsti organov, tisti, ki bi zbirali vse podatke za izdelavo načrta in bi ga tudi sestavljali kot komisija za obnovo ali načrt, in tisti organi, ki bi imeli nalogo tako sestavljen načrt izpolniti. Ti organi naj bi bili organizirani centralizirano za celotno državo in tudi za vsako federalno enoto. Oblastveni gospodarski organi, ki bi izvajali gospodarsko dejavnost po zastavljenem načrtu, bi imeli predvsem nalogo koordinirati delo vseh gospodarskih poverjeništev in bi kot taki pomenili vrhovni organ za izvajanje gospodarskih ukrepov. To pa bi bil že takrat ustanovljeni Gospodarski svet. Izvajal bi gospodarsko politiko prek gospodarsko tehničnih organov, ki bi bila združenja podjetij po gospodarskih strokah, nekakšne bodoče uprave in direkcije. V enem od svojih prispevkov o povojni organizaciji gospodarstva je ing. Lojze Dular naštel kar 40 takih strokovnih skupin, združenj ali zbornic. Strokovno povezovanje naj bi bilo na vseh ravneh, od okrajev pa do federacije, organi združenj pa naj bi bili voljeni.

Ta študija dr. Lada Vavpetiča, člana SNOS, predsednika njegovega zakonodajnega odbora in člana Vrhovnega plenuma OF, predvsem pa enega vodilnih strokovnjakov, ki so se v okviru znanstvenih ustanov pri Predsedstvu SNOS-a ukvarjali z znanstvenim in strokovnim delom za potrebe narodnoosvobodilnega gibanja in bodočnosti, kaže, kako izrazito pomembno je bilo gospodarstvo kot tisto področje, na katerem se bo nadaljevala revolucionarna preobrazba družbe po osvoboditvi. Vavpetičeva študija, tako kot tudi študije drugih gospodarstvenikov-strokovnjakov, je bila »samo pobuda... vse drugo je stvar razvoja, bo stvar izkušenj«. Združevala je več ali manj vsa dotedanja spoznanja in razmišljanja o povojnem gospodarstvu tudi drugih avtorjev in nakazala vrsto vprašanj in dilem, katere so ali bi stale po osvoboditvi pred organi državne, ljudske oblasti na gospodarskem področju. Stališča, izražena v Vavpetičevem in drugih podobnih prispevkih, sicer niso kazala izrazitih revolucionarnih premikov v smeri radikalnega spreminjanja obstoječih družbenoekonomskih odnosov, za katere je bilo prav nasprotno poudarjeno, da bodo ostali za določen čas še kapitalistični, vendar pa je bilo v teh stališčih revolucionarno bistvo, saj so vsebovale kvalitetne preskoke, pa tudi vsebina je bila usmerjena v takšen

ustroj gospodarstva, ki je bil v skladu s stopnjo revolucionarnih sprememb, izvršenih na političnem področju. Tega se je Vavpetič zavedal, ko je v zaključku poudaril, da bodo nekatera njegova stališča izgledala drzna, druga pa celo konservativna, pri čemer pa je bila njegova osnovna težnja pri pisanju tega prispevka iskanje tiste poti, po kateri be se v epohi revolucijskih sprememb (zlasti na političnem področju) gospodarstvo najbolje razvijalo in uspevalo, vendar brez škode za vse pridobitve narodnoosvobodilnega boja. Tako je zapisal tudi eno bistvenih naporil za nadaljnji gospodarski razvoj: »Kakor morajo politiki v ljudski demokraciji iskati pri ljudeh njihovo mnenje in na tem nato voditi celotno politiko, tako morajo gospodarstveniki stalno opazovati tudi gospodarske pojave in gospodarski razvoj in skladno s tem iskati nove metode. Gospodarstvo bo v bodoče šlo pri nas v marsikateri smeri po novi poti. To se bo seveda godilo tudi po vsem svetu. Če bi zanje poskušali uporabljati samo stara merila in samo stare izkušnje, bi kmalu postali zaviralci gospodarskega razvoja. Gospodarstvo bo dalo svoje rezultate tedaj, če bodo gospodarstveniki znali obenem razvojne težnje v gospodarstvu pospeševati.«⁷⁵

*

V študijah o povojnem gospodarskem sistemu in njegovi izgradnji, ki so jih v okviru znanstvenih ustanov pri Predsedstvu SNOS napisali strokovnjaki gospodarske stroke z namenom nakazati probleme in tudi rešitve glede bodoče ureditve gospodarstva, je mogoče zaznati vrsto naporil in opozoril, kako graditi gospodarstvo na novih osnovah. Na kak način in v kolikšni meri pa so bila ta večkrat daljnovidna, upoštevanja vredna strokovna stališča vključena v stvarno oblikovanje gospodarskega sistema po vojni, pa je naloga druge raziskave.

Zdenko Čepič:

LES QUESTIONS PRINCIPALES DE L'ÉCONOMIE TRAITÉES PAR LES TRAVAUX
FAITS AUPRÈS DES INSTITUTIONS DE RECHERCHES ET DANS LES INSTITUTS
DE LA PRÉSIDENTE DU CONSEIL DE LIBÉRATION NATIONALE SLOVÈNE

R é s u m é

Vers la fin de la guerre, on commença à planifier d'une manière plus Systématique l'état slovène, une vie organisée et coordonnée dans la liberté. Il vaut de même pour le domaine économique où, vu le caractère révolutionnaire de la lutte de la libération nationale, de nouveaux limites et de nouveaux fondements s'imposaient. Les problèmes économiques, le caractère de l'économie et son évolution d'après la révolution n'étaient qu'un des thèmes traités par des experts dans les institutions qui furent fondées par la présidence du Conseil de la libération nationale slovène (alors représentant suprême du pouvoir d'état slovène) dans le but de préparer des résultats et le matériel scientifique pour la formation de nouvelles bases de la république slovène et de la société d'après la guerre. C'était en premier

---

⁷⁵ A IZDG, 458/VIII, a; dr. Lado Vavpetič, O smotrenem gospodarstvu pri nas.

lieu l'Institut scientifique, fondé en janvier 1944 comme institution unique de son genre dans tout le mouvement yougoslave de la libération nationale ainsi que la commission d'études, formée en août de la même année.

La problématique de l'économie ainsi que ses perspectives sur une base nouvelle furent traitées surtout par des experts en économie et en droit d'avant la guerre, c'est-à-dire par la partie révolutionnaire de l'intelligentsia slovène qui prit part au Front de la Libération Nationale Slovène. Le but principal de leur travail fut d'étudier et proposer d'un point de vue professionnel les points de vue de l'évolution économique sur des fondements nouveaux. Les questions principales de l'évolution économique comme p. e. l'économie planifiée, le rôle de l'état ou bien du pouvoir de l'état dans les mains des masses populaires en économie, la formation des entreprises collectives en agriculture etc. furent traitées surtout du point de vue professionnel et non de celui politique ou même idéologique. On évitait plus ou moins d'aborder la question de changer les rapports sociaux et économiques.

En ce qui concerne la question de l'économie planifiée, il s'agissait surtout d'éclairer comment organiser la direction de l'économie d'après un plan uni. L'économie planifiée qu'on voulait réaliser ressemblait le plus par son contenu social et économique à la forme du capitalisme d'état qui devrait prendre peu à peu un caractère socialiste à cause du caractère de ses auteurs.

Les problèmes principaux de l'évolution économique d'après-guerre étaient résolus par des experts pendant les dix jours de la conférence de la Commission d'étude en décembre 1944. Tout en étant le but de la conférence de traiter et de résoudre les dilemmes principales du domaine de l'économie, les représentants de la direction politique du mouvement de la libération et de l'état slovène ne prirent point part à cette conférence de manière qu'on ne peut connaître que les points de vue des experts individuels et non ceux des politiciens ni les idées des dirigeants de la révolution au moins en ce qui concerne l'évolution du système économique d'après-guerre .

En ce qui concerne la coopération agricole de laquelle on s'attendait des plus grands changements en vue d'une socialisation ou bien de l'imitation de la politique agraire de l'Union Soviétique, on forma le point de vue qu'il fallait donner des fondements organisateurs sans changements radicaux à la coopération agricole en ce qui concerne son rôle dans le système économique et son caractère d'après la guerre.

Toutes expertises et études sur le système économique d'après-guerre et sur son évolution, il faut les considérer comme des contributions théoriques, des indications et des avertissements sur comment devrait être le système économique idéal dans l'optique des économistes experts. Il faut tout de même se demander en quelle mesure on respectait leurs expertises en fondant l'économie d'après-guerre.